

СТЕФАНЪ С. РОБЧЕВЪ.

ПОКЛОНЕНИЕ

НА

СВЕТАТА РИЛСКА ОБИТЕЛЪ

ПЛОВДИВЪ

Печатница „Единство“ на П. Бжзайтовъ & С-ие

1898.

„БЪЛГАРСКА СБИРКА“

СПИСАНИЕ ЗА КНИЖНИНА И ОБЩЕСТВЕННИ ЗНАНИЯ.

Слис. „Българска Сбирка,“ ще издава, както и до сега, по слѣдната програма:

I. Статии и очерки върху книжнината и общественитѣ знания, по историята и етнографията; — Пжтешествия.

II. Животописи на знаменити мъже, дѣатели на науката, книжнината и обществения животъ.

III. Изящна словесность: стихотворения: — новѣсти, разкази и очерки изъ нашия животъ; — малки новѣсти и разкази, прѣведени отъ чужди язици и писани отъ по-известни писатели; — прѣводи на вѣкои классически творения.

IV. Изъ книжнината и живота: I. *Въ нашеско.* Бѣлѣжки и разсуждения върху по-важитѣ явления въ нашата книжнина и обществения ни животъ. — II. *Въ славянскитѣ земи* и III. *На чужбина.*

V. Книгописъ: а) оцѣнка на български и чужди книги; б) показалець на новонапѣзлитѣ български книги; в) показалець на по-важитѣ статии и др. въ поврѣменитѣ списания и вѣстници.

VI. Малки вѣсти: изъ кижжовия, черковно-общественъ и училищенъ свѣтъ у насъ и на чужбина.

VII. Сябсъ: свѣдѣния по домакинството, игрената и вѣсти за открития, изнамѣрвания и пр.

Българска Сбирка ще издава веднѣжъ въ началото на всѣки мѣсець, освѣнъ въ юлий и августъ, въ размѣръ на 7 печ. коли.

Цѣната на годишния абонаментъ и а Б. Сбирка ел остава 10 лева за въ България, 12 — извънъ. Половинъ годишно абонаменти не се приематъ. За ученицитѣ, селскитѣ учители, свещеницитѣ и за абонатитѣ на „Юридически Прѣгледъ“ прѣвъ 1897 година Българска Сбирка, се отстъпя за 8 л., т. е. двѣтѣ списания въместо 22 л. за 20 л.

На настоятелитѣ и на всички, които запискитѣ и събержтъ стойността на 10 абонамента, правн изъ се обичайната отстъпка — едно на десетъ.

Забѣлѣжка.—Всичко, което се отнася до списанието ни (писма, статии, поръчки, пари и пр.) испровожда се: До администрацията на Българска Сбирка, въ Пловдивъ.

Пловдивъ, октомврий 1898 г.

Редакторъ: С. С. Бобчевъ.

ПОКЛОНЕНИЕ

НА

СВЕТАТА РИЛСКА ОБИТЕЛЪ.

I.

По пътя към Рилския Манастиръ. — Отъ Дунища до Кочариново. —
Турската граница. — Впечатлѣния.

. . . . Пътувахми прѣзъ Дунища.

Дунишката крайнина е единъ отъ онѣзи хубави кътове въ нашето отечество, които смѣло могатъ да се посочватъ като живописни, плодородни, благодатни.

Дунища — съ своята р. Джерменъ, на дълъж по която се е растлала въ разстояние на 4—5 километра; съ вълшебно надиплената надъ нея и на резньове дигнала се въ висиньето царствена Рила Планина; съ своята роскошна растителность, обширни лъжи и сочни ливади — оставаше задъ насъ.

Врѣмето бѣше прохладно, за да не кажж студено. И това бѣше на 4-й юлий т. г.

Нашитѣ колари, безъ да гледатъ на нашитѣ мърания, че не каратъ бърже, ни посочвахж, любезно и прѣдупрѣдително, разни забѣлжителни мѣста: чуки, завой и долове, единъ отъ други по-хубави.

Особно се отличаваше въ този меракъ мойтъ пайтонджия Иванъ — съ полуополченска шапка, скъсано плече, черни панталони и царвули, добръ обвити около краката му съ кожани ремъчки. Иванъ е радомирски гражданинъ. Той не иска да падне по-долу отъ свѣитѣ съотечественници, които бѣхж тоже партизани на идеята да се не бърза: „нали за два деня ще гонимъ манастира!“

Съ късѣтѣ си прѣпоръжки да погледнемъ ту едно, ту друго, Иванъ, сѣкашж, искаше да каже: „И въ този омаенъ край вий искате да летите. Амчи, бърза ли се тукъ, гдѣто има толкозъ хубости за вижданье, толкозъ нѣща за забѣлжванье!“

По едно време Иванъ се обърнѣ къмъ мене и, съ по-натъртена прѣпорѣка, искаше да ми обърне вниманието:

— Видите ли, тамъ, хе-е-е, въ завоя, между двата рѣта... То е село Бобошево. Най-първото село въ Дупнишко... Най-първенъ отъ тукъ излизатъ всѣкакви овошки и все първи... башъ хубави...

Бобошево наистина е едно отъ най-първитѣ, най-заможнитѣ, най-хубавитѣ села на Дупнишка околия, съ 350 кжци.

— Че нима е по-първо отъ Кочариново? — питамъ азъ. Ивана съвсѣмъ не за да разбере знанията му по мѣстната география, а отъ любезность... да не се прѣкъсва разговора.

— Кочариново друго, Бобошево друго... усърдно расправя Иванъ. Кочариново е богато; тамъ се ражда и орисъ, и тютюнъ, и сусамъ, и гроздѣ, и всичко... Но Кочариново е и по-малко... По-първо е Бобошево... на! Погледай го само, какъ е кацнѣло тамъ... въ завоя, като въ нѣкое гнѣздо... Токо прѣзъ него тече и Струма... и татѣкъ близо се влива и Джерменъ.

И камшикѣтъ въ Ивановитѣ рѣцѣ се увива по гърба на дѣсеня логой отъ четворката му съ забѣлѣжителна лекость, съ единъ замахъ, който прави шумъ и посочва мастория...

Иванъ си знаеше прѣкрасно работата. И нека му отдамъ справедливостъ, отъ всички наши пайтонджии само той се показва... на „висотата на положението.“ Въ цѣлия двудневенъ пѣтъ той спрѣ само веднѣжъ, гдѣто не трѣбваше. А колко колари въ нашенско сѣ като Ивана? Колко колари можете похвали, че за толкозь време не спиратъ поне 5 — 6 пѣти за нѣкоя дреболия... да завържатъ скѣсанитѣ палджии или да забиятъ, за „единъ часъ“ нѣщо, единъ искокнѣлъ гвоздей или нѣкоя отхвъркнѣла или просто счушила се клечка...

Намѣрваши се въ едно богато, извънредно плодородно поле, въ прѣдмѣстието на Струмската долина. Високо подъ полу-ясното, полу-навѣсеното небе се носѣтъ облачета ту гѣсти, ту леки, ту черни, ту сиви и образуватъ какви не щете образи и видове, сега прилични на едно, по-сетнѣ на друго: птиче, добиче, рибка или цвѣтенце... Впрочемъ и въображението нѣма работа, и то придава каквато му скимне форма на гледаното. Рѣдко се мѣрка нѣкой керкенеъ и увисне овъздуха, сѣкашъ, закаченъ съ концѣ о небосвода и виси... сигурно чака и дебне нѣкоя жертва, храна... Купии сѣно се

виждатъ на далечъ и на близко по изново раззеленѣлитѣ ливади, като че ли готвящи се да дадѣтъ още една косидба; влагата, изпълнена съ ароматъ, извлѣченъ отъ сѣно, морѣва и трѣвица, гжделичка приятно обонянието; червени и сини цвѣтица — кой ще отива сега да издирва съ какви имена — пѣстрѣтъ този губеррь отъ морѣва, растлалъ се необятно; тѣ мамѣтъ и окото, както го мамѣтъ и всевъзможни лѣстовички, които едва кацнѣли, отлитатъ да видѣтъ друга картинка, може би по-хубава, тамъ по-далеко, въ насока къмъ хубаво Бобошево. Житото, вече настанено на дебели, златни крѣстци, чака врахъ; нѣкое врабче или други прѣдставителъ отъ хвърчащето население дърпа класенца, чопли и лети... Измичнитѣ царевици се издигнѣли тънки, та високи, сѣкашъ горделиви, гдѣто всѣка е затѣкишла въ пояса си по нѣколко копани, украсени по главитѣ съ коприцияни, доста вече увиснѣли пискули...

Минѣлата година бѣше ме грѣхъ хванѣлъ да винвамъ очи въ ей-таквизъ хубави, гѣсти, неизгледни дѣбрави отъ царевици, въ долината на Бѣла-Рѣка, отивайки отъ Оршова за Херкулесбадъ. Сега, усѣщамъ истинеска наслада, пълно удовлетворение, като, въ това плодородно поле, въ добавѣкъ не по-малко живописно отъ Оршовското, азъ виждамъ сѣщото плодородие, сѣщитѣ хубости и омая.

Прѣминѣхми единъ завой и единъ рѣтъ, който ни затуляше Кочариновското поле...

Кочариново! Струмска долина! Колко щѣхъ да ви се радвамъ и колко заслужвахте виѣ това...

Поле — чудо, жетви — изобилни, вода — буйна, растителность раскошна, тютюни, оризъ, сусамъ, лозя — едната хубость!... Всичко това бѣше събрано прѣдъ очитѣ ни като въ една шена, сѣкашъ нарочно, за показъ. На лѣво отъ насъ и надъ самѣ Кочариново занича горда Рила съ една двѣ откъснѣти отъ неж чуки... Кочариновци, що ерѣщнѣхми тѣдѣва, ни расправятъ за богатството на края: тукъ имало дору двѣ жетви, овесъ, а слѣдъ него и бобъ; тукъ оризъ се сѣе ежегодно, а не, както въ нашето чутовно Пловдивско поле, веднѣжъ на всѣки 4—5 години, защото земята се била истоцавала; тукъ лозята даватъ янтарно и изяцно вино, а пчелата произвежда ароматенъ медъ и сѣкашъ восѣкъ...

Бие въ очи тѣзи буйна живость на всѣка стѣпка. Виждате около ви всичко се движи, вирѣе, църти, пѣе, работи,

готви се за плодъ, за сполука, за радостъ... Че гдѣ ли не е хубава, че гдѣ ли не е мила и скъпа наша България? Че гдѣ ли нейнитѣ омайни гледки не ви привличатъ окото, не ви радватъ сърдцето, не ви раступватъ гърдитѣ, не ви подигатъ душата на крилѣ да хвъркнете...

Но азъ едва гледахъ, едва слушахъ... и радостъ не усѣцахъ...

Тамъ, не-далечъ, малко по на югъ отъ този земенъ рай, менъ вече бѣхъ посочили турската граница.

Да! азъ видѣхъ тѣзи ужасна рѣзка, бодиха тукъ безмилостно, осакатила, обезобразила не само кочариновския кътъ, но цѣлата струмска долина, ранила дълбоко, неизлѣчимо цѣла България...

Срѣщу самò Кочариново — състояще отъ 170 къщи — двѣ села — едното малко по на юго-западъ, Баракново стои на турска земя, другото, на юго-истокъ — Поромново е въ нашенско. Една рѣка е къпала, къщи и двѣтѣ, отъ когато сж видѣли бѣлъ день; единъ и сжци лѣхъ на вечерника отнася и суши сълзитѣ имъ, отъ когато тѣ сж се родили и заплакали; една и сжца градушка ги бие и прави гладъ едноврѣменно и въ двѣтѣ; мѣдний кавалъ въ едното село, щомъ писне, се чува въ другото и нѣма нужда отъ друга музика за да играятъ и тамъ сжщото хоро; тѣжнитѣ ржтове, надвѣсили се надъ тѣхъ, слушатъ отъ вѣкове сжщитѣ приказници, сжщитѣ радости, сжщитѣ скърби и печали и въ едното, и въ другото... Та поне тѣзи ржтове да бѣхъ послужили за било, да бѣхъ станѣли граница,... да бѣхъ запазили на едно поне двѣтѣ села... въ една територия...

Не ми се вече и слушатъ разказитѣ на окржающитѣ... Не ми се и приказва... Цѣлъ съмъ смутенъ, ядосанъ, разстроенъ. Сѣкашъ вчера е станѣло туй, а днесъ го узнавамъ... И не е ли възможно да се поправи тѣзи несправедливостъ? Истина ли това е незалѣчима рана за България?...

Мечтаяхъ си, като бѣхъ вниль очи въ далечнината, на югъ...

Тамъ, гдѣ днесъ е зла неволя,
Гдѣ народа ѝ мъченикъ;
Гдѣто плачатъ и се молятъ
Все на сжщия езикъ.

II.

Въ с. Рила. — Една расправия за манастирско-селската сѣдба. — Тлъстия рилецъ и хрисовулътъ на Царь Шишмана. — Четете Бълг. История на Иречка.

Оставихми долината на Струма и взехми пътя на сѣверо-истокъ...

Слѣдъ малко ний си почивахми и обѣдвахми въ Рила, богато село въ Душинската околия, съ 4500 души жители, съ около 600 къщи, двѣ черкови, доста уредени класно и основни училища, съ твърдѣ много кръчмарници и ханища, покрити отъ всевъзможни надписи и съ стотина калугерки, живущи по къщи около старата черкова.

Селото Рила носи името на рѣката, по дължѣ на която то се е загнѣздило и — на планината, въ прѣдвернитѣ тѣсени на която е нанизало своитѣ доста прибрани къщици.

Не е възможно да идите въ Рилския Манастиръ отъ къмъ Душинца и да не минете прѣзъ туй село. То ви чака, винаги, денемъ и ноцемъ, като бодъръ стражъ, натоваренъ съ мисията да види всичко, на отиванье и връщанье. То знае, кой кога отива и кога се връща отъ манастиря; наблюдава кой гдѣ обѣдва; изучва гоститѣ си по-тънко съ житията имъ; обикновенно ги спира и забавва въ ханищата си, за да ги гости и да имъ посочи своитѣ изобилни овощни дървета, разцвѣтѣлитѣ се олеандри, наредени по пкитнитѣ чардаци — балкони. На нѣкои гости се поставя и въпроса: отъ коя партия е отъ селско-рилската или отъ манастирската?...

Който отива за Рилския Манастиръ и мѣрка да се сипе въ с. Рила на почивка, да не забравя, че с. Рила е по-старо отъ Рилския Манастиръ и че село Рила има право въ свадата за манастирскитѣ бранища и лѣсове.

Правжъ това прѣдупрѣждение, защото азъ си испатихъ доста жестока глъчка отъ единъ, интъкъ, видѣ ми се, гостолобивъ и добъръ, тлъстѣ обитателъ на това село, който ме озадачи най-подиръ и съ прѣпорѣжката: да четж Българската история на Иречка...

Приказвахъ съ единъ случаенъ познайникъ за сѣдбата между Рилския Манастиръ и с. Рила, още висяща, и имаща за прѣдметъ поменатитѣ дѣйствици бранища и лѣсове — ненаситна стрѣвъ за балтията на рилци и обична плячка за унищожителитѣ на роднитѣ ормани и балталъци. Азъ попитахъ

какъ и гдѣ стои сега това чутовно дѣло. Познайникътъ ми каза, че Рилскиятъ Манастиръ го спечелилъ и въ Софийскій Апелативенъ Сѣдъ, както и по-прѣди въ Кюстендилскій Окръженъ. На село Рила оставало само още единичко сѣдебно и послѣднѣо сръдство: да подаде кассационна жалба сръщу апелативното рѣшение, че каквото Господь даде. Мойтъ събесѣдникъ говорѣше съ такъвъ безстрастенъ и обективенъ тонъ, по който ясно личеше, че той е чуждъ на интереситѣ, болкитѣ и на риданията на рилчани.

Тлъстийтъ господинъ, който ни придружаваше и само сумтъше, догдѣто слушаше спокойния докладъ на обективния разказвачъ, най на края не можѣ да се едържи. Нѣщо като че ли го охана изъ дълбоко и той подзе распалено и бързинкомъ:

— Голѣма, голѣма неправда господине, страшна неправда се извърши за наша Рила. Но, тъй е то... тъй е то, когато правителството мрази нѣкого, или нѣкое село. Знаете ли, знаете ли, че цѣлото село плаца грѣховеѣ на нѣколко оппозиционери рилчани... Ний загубихми дѣлото, защото правителството искаше да накаже нашата оппозиция.

Доста тежко ми станж при чуванъето на тѣзи думи. Азъ не се ядосвахъ, че правителството се окривява, гдѣто се е загубило дѣлото на рилчани; никакъ не! Азъ знамъ, че въ такива случаи вѣрко правителство заслужва не едно въже, та макаръ онеправданитѣ и да не получатъ отъ туй никакво удовлетворение.

Но става тежко за нашитѣ сѣдни, за нашето правосѣдие. Какъ, немѣ не е страшно да се помислова даже, а не и да се казва, че сѣдътъ билъ употребенъ да играе ролята на Немезида, на мѣсто на Теннида... Да пази Богъ да почне изобъщо да се вѣрва, че сме стигнали до тѣзи степенъ въ раздаванъе правдата низъ храмоветѣ на българското правосѣдие... Азъ искахъ да извадж изъ главата на тлъстия рилецъ тѣзи ужасна мисль...

— Я ми кажете, моля ви се,—попитахъ го азъ,—я ми кажете дознанието, което станж по вашето дѣло въ чия полза пагъзе?

— Въ наша полза, въ наша полза... ви казвамъ... ви каже все *crescendo* тлъстийтъ, вече разяренъ, рилски обитателъ.

— Но това е невъзможно!—продължавамъ азъ. Едно—отъ двѣтѣ: или дознанието не е било въ ваша полза; или

пъкъ съдътъ не е взелъ прѣдъ видъ дознанието, а се е задоволилъ съ писменнитѣ доказателства, които, навѣрно, ще сж били прѣдставени отъ Рилскій Мънастирь...

— По всѣка вѣроятность, подвехъ пакъ, хрисовултъ на царь Иванъ Шишмана ще ви е побѣдилъ. Споредъ този старъ писменъ документъ, всички околни бранища, лѣсове, чуки, ниви, ливади, лжки и прочее въ Рилската планина, около Мънастиря и дору до тука, сж привързани все къмъ него. Турскитѣ султани сж тачили тѣзи мънастирски права и привилегии, потвърдили сж ги съ цѣль редъ фирмани и, разбира се, вече е трудно да се отнематъ тѣзи спечелени съ вѣковна давность права на собственность...

— Но Иванъ Шишманъ не е ималъ право да располага съ нашитѣ селски гори и насбища!... упорито доказваше тлъстийтъ защитникъ на с. Рила. Той е злоупотрѣблялъ съ селскитѣ ни имущества и неговитѣ хрисовули за насъ не струватъ нито стотинка.

Стреснахъ се отъ дързкия языкъ на този буенъ разрушителъ на историческитѣ права и смѣлъ бунтовникъ противъ царь Ивана Шишмана и неговия хрисовулъ.

— Слушайте, убѣждавамъ го азъ. Разбирамъ вашата ярость и противъ царь Ивана Шишмана, както е понятно защо заслужа вашитѣ глъчки и днешното правителство. Азъ не щя да защитавамъ нито едното, нито другото. Ако е да глъчимъ, — отъ днешното правителство и азъ имамъ сериозни причини да бѣдъ недоволенъ. Доста е да ви кажъ че при толкозито командировки съ толкозь важни мисии, мене не ме проводихъ баремъ въ Абисиния да изучъ отношенията на старо-коптската граматика къмъ нашата въ употрѣблението на буквата ъ. Каква свѣтлина щѣхъ да хвърляхъ съ туй върху българския языкъ? Но...

Сжщо така азъ имамъ и по-важни причини да роштамъ противъ царь Ивана Шишмана, който не прѣнесе столицата си въ родното ми мѣсто, гдѣто най щѣше да ѝ прилича, ами остави Елена да я тичяжтъ търновци и до сега да ѝ се курдисватъ съ тѣхната древна столица; ала — нѣма какво. Правителството не е рѣшило дѣлото ви; а Иванъ Шишманъ е само потвърдилъ съ своя хрисовулъ старитѣ грамоти на прѣдидни царѣе. Както знаете Рилскій Мънастирь сжществува отъ хилядо години и още царь Петръ му е далъ права и прѣимущества. Тогазъ не е нито имало с. Рила...

Салтъ да видѣхте ужасний видъ, що си даде този разрушителъ на старитѣ грамоти, когато чу послѣднитѣ ми думи. Той подскокна на мѣстото си, замаха съ едната си рѣка, съ другата приготви юмрукъ съкашъ за да го стовари на рамото ми. Искри блѣсняхъ въ напълненитѣ му съ кръвъ очи. Калпакътъ му, съкашъ, се подигна една педа надъ космитѣ му. Азъ се само любувахъ на тѣзи буйна натура, рожба на гордата Рила-Планина, люлѣяна съ шепота на р. Рила...

— Вий, господине, чели ли сте Българската история на Иречка? Четете я, четете я, четете Бълг. история на Иречка! кръщѣше той. Тамъ ще видите, че село Рила е по-старо отъ Рилския Манастиръ...

Виждате; слѣдъ туй азъ вече не можехъ да се прѣпирамъ. Но, за да не останя съвсѣмъ смазанъ подъ ударитѣ на тѣзи аргументация съ авторитетъ, азъ отвърнахъ:

— Азъ ще я четя, любезний приятелю; увѣрявамъ ви... Но каква полза за васъ отъ туй. Иречекъ не може да спечели вашето дѣло нито въ апелацията, нито пъкъ въ кассацията. Азъ се опасявамъ даже, че нашитѣ сѣдии нито ще погледнатъ тѣзи история, колко и да се позовавате на нея като на доказателство въ ваша полза. Сѣдътъ не прави справки, ще ви кажатъ и туй-то. Разбирате ли какво ще каже това? Сѣдътъ не прави справки и не събира самъ доказателства.

Азъ не искахъ да дразня повече разярения рилецъ. Каква полза, ако му обесняхъ прѣди всичко, че въ Българ. История на Иречка не се расправя за старшинството на с. Рила, а вѣроятно той, въ яда си, смѣсва Историята съ Пхтуваннето му¹⁾; послѣ — че Бълг. История на Иречка и на друго у насъ не се чете; не само не се чете отъ стари и млади интеллигентни българи, но че Бълг. История твърдѣ не се чете и въ школата; тя не е тамъ самостоятеленъ прѣдметъ, *както бѣше въ турско врѣме*. Сега тя влиза или като отгѣслеци, въ „Отечествовѣдѣнието“ — или же като частъ отъ Всеобщата История, като прѣдметъ, който никого не интересува и се минава само за форма.

Защо ни е Българска История — когато ний изучаваме на дълго и широко Дескриптивната Геометрия?...

¹⁾ Всички бѣлѣжки подъ нѣмерация сж вмѣстени въ края. Моля читателя да погледва тамъ — при всѣка цифра — съответното мѣсто.

Ний вече минавахми покрай *Орлицата*, на половина часъ разстояние отъ с. Рила, метохъ, построенъ прѣди паданьето на българското царство съ старовръмска черкова; между това въ ушитѣ ми звучеше:

— Господине, четете. Българската История на Иречка...

III.

Прѣзъ с. Пастра. — Гушитѣ на пастренки. — Градъ Стобъ пада.

Пътътъ отъ село Рила до Светата Рилска Обитель е единъ нанизъ отъ живописни, прѣкрасни и омайни мѣста.

Най-напрѣдъ тѣзи мѣста сж изложени въ една панорама съ доста широкъ небосклонъ; но по-нататкъ небосклонътъ постепенно се стѣснява, догдѣ най-сетнѣ се обърне на една тѣсна пхтека, нагодена обаче за пхтуванье съ кола неотдавна — слѣдъ ланшното наводнение.

Прѣди още да се настъпи въ величественната алея, окръжена съ неизгледвани букаци и попѣстрена съ габеръ, елхи, брѣстове и ясени, оглушена съ шумъ отъ скачащата долу рѣка Рила—ний миняхми прѣзъ село Пастра.

Забѣлѣжително село. За него говори и хрисовулътъ на царъ Иванъ Шишманъ; споредъ него то е привързано къмъ Мънастиря.

Отъ колко кѣщи въ врѣмето на царъ Шишмана това село е достигнѣло до 26 кѣщи въ турско врѣме, не знаемъ. Но сега то е нарасло до 60 кѣщи, отъ които 4 сж кръчми, на 12 кѣщи по една кръчма.

Тѣзи кръчми ужка расчитали прѣимущественно на пхтницитѣ, които се подлагатъ на единъ по-скроменъ и не многолюденъ прѣгледъ въ Пастра, но които непрѣменно сж длѣжни да се подложатъ на този прѣгледъ. Обаче само въ с. Рила има що да ханнете и гдѣ да си починете, а тука дору отъ необходимостъ не би намѣрили нито едното, нито другото.

Други е въпросътъ, ако пожелаете и вий да се спрете за една следа: да видите гушитѣ на грознитѣ пастренки и пастрени, които изгледватъ така заспало, меланхолично и съсиано, както и родното имъ селце.

Питаемъ единъ кръчмаръ, който ми се прѣпоръчва че е отъ Мелникъ, Македония: всички ли пастренки иматъ гуши.

Хитрийтъ мелникчанинъ ме изгледва съ дяволска усмивка. Види се, щѣ му се да ми каже: „а тебе какво ти влазятъ въ

работа гушитѣ на пастренки. Или не можешъ да си вървишъ мирно по пътя.“

Но азъ съ постоянство и настояване исходатайствахъ снисходителния отговоръ, че гушитѣ сж огърлици, които майкитѣ нѣжели на дѣцата си, като наслѣдство още при рождението имъ. Догдѣ били още малки дѣцата, гушитѣ имъ не се виждали; но по-късно гушитѣ вземали да увисватъ все повече, догдѣ, най-послѣ, у старитѣ тѣ взематъ формата на безобразно торбѣ, покачено подъ кожата на шията имъ. Гушата, каже мелникчанинътъ, не е отъ водата, не е и отъ климата. Иматъ ли майкитѣ и бацитѣ гуши, ще иматъ и дѣцата. Ето, на! Всички дѣца, дъщери и синове на пастрени, новозаселени и тукъ вече расли и порасли, нѣматъ гуши, щомъ е нѣмало това украшение у родителитѣ имъ.

Азъ запитахъ тука за стария градъ Стобъ или Стопъ, който е по-южно отъ с. Рила и по течението на самата рѣка.

Градътъ Стобъ изчезналъ; навѣрно той не е могълъ да вирѣе поради негодното си географическо и икономическо положение.

Впрочемъ, азъ съмъ повече наклоненъ да вървамъ, въпрѣки което се мисли и поддържа (отъ отца Неофита Рилски, между прочимъ), че градъ Стобъ не ще е билъ друго освѣнъ едно градище, крѣпостъ, и градъ, прочее, само въ стратегическо отношение и повече нищо. Въ старитѣ български и сръбски паметници не на едно мѣсто се срѣща тегобата: *градъ градити*. Тѣзи тегоба е била ангарията на съвѣдното население да работи за построяването на крѣпостъ, градъ.

Турската рѣка е посегнала на тѣзи крѣпостъ и е оставила само мѣстото, а—сетнѣ то послужило за едно село. Българскиятъ археологъ, въ своитѣ прѣдстоящи и толкозъ належащи раскопки въ разнитѣ кѣтове на отечеството ни, вѣроятно, ще намѣри тука явни слѣди отъ нѣкогашното градище на Стобъ.

Сегашното село Стобъ е жалкъ паметникъ на бившия градъ, крѣпостъта отъ Шишманово и по-старо врѣме. Изчезналъ стария градъ, крѣпи се Пастра, въздига се Рила, която — да ме прости дебелий Рилецъ — едва ли е сжществувала тогазъ, когато Стобъ се е издигалъ гордо и славилъ въ околността, а днесъ тя се сърди, че не ѝ се дава старшинство надъ Рилския Манастиръ...

IV.

По пътеката—алея край р. Рила.

Алеята, по която вече се търкаляхъ пайтонитѣ на нашата дружина, взе изгледъ не може да бѣде по-очарователенъ.

Букацитѣ завладѣхъ цѣлото пространство отъ нашитѣ дѣсна и лѣва страна; пктътъ бѣше прилѣжно подграденъ и подзиданъ—то съ дърви, то съ камъни. Слънцето самъ-тамъ пробиваше прѣзъ гжетия шумарлакъ и нарушаваше дебелията сѣнка, подъ която едва се клатѣхъ мързеливитѣ конѣе на още по-мързеливия бае Зааръ, тоже радомирски гражданинъ, който не допускаше другиму да върви напредъ, защото рискуваше да се изгуби съвсѣмъ задъ насъ нѣкъдѣ.

— Халисѣ алеята на въздишкитѣ въ Херкулесбадъ! се обажда единъ гласъ.

— По-право пктътъ на баронъ Николичъ!... поправа се скъпийтъ гласъ. Знаете!... Ей на... тамъ долу бучеше Черна, тукъ—слушайте—Рила!

— Само тамъ нѣмаше тѣзи вѣковити и неизгледно високи букаци... възразява други гласъ. Тукъ е по-хубаво.

— Тукъ е по-хубаво, защото е нашенско. Да, съгласяваме се.

На нѣколко мѣста по пктя забѣлѣжвами наставени масса дѣски, токо що снети отъ бичкиджийницата. Материалътъ се вижда хубавъ — буковъ и боровъ, но извозътъ му билъ, казватъ, мѣченъ и, слѣдователно, скъпъ. Това неисчерпаемо богатство, съ което располага Рила-Планина би могло да дава ежегодно милионенъ доходъ, ако се похарчехъ стотина хиляди за едно шосе, ако тждѣва нѣкъдѣ засѣгнѣше желѣзница. Къмъ пѣдрата на Рила-Планина наемателитѣ на експлоатацията сами бихъ си направили малки и тѣсни желѣзници.

Рѣка Рила става по-буйна и по-буйна. Тя е подъ насъ... долу въ камънацитѣ, блѣса ги, кара имъ се, че съ се изстжили на прѣдѣ ѝ и не ѝ даватъ пктъ мирно и тихо да си замине надолу; напомня имъ старинитѣ си, бѣлитѣ си власи, които сега съ позлатени отъ лжчитѣ на слънцето. Тя вече не бѣбли, даже не шуми, а хваща да реве и азъ се вслушвамъ въ този неумолкаемъ, остъръ ревъ на дѣветвенната и енергична стихия... Стори ми се за минута, че р. Рила бучи и отговаря на тлѣтния рилецъ, възражава му и го поразява съ

дѣйствителна аргументация, взета вече не отъ книгитѣ, а отъ живота и отъ тишацелѣтния животъ, който тя е наблюдавала, въ който тя е вземала участие, подъ влиянието на който тя много пхти се е сама измѣнила... Тя тишацелѣтна свидѣтелка, е гледала, какъ е расла тѣзи недостижна Рилска Планина а пѣкъ наедно съ нея е старѣла и тя и се е снижавала все по-ниско и по-ниско... Тя е видѣла, много късно, когато Рилскии Мънастирь вече се е издигналъ, макаръ най-напрѣдъ не тѣй величественно, но издигналъ се много по-рано, когато не е имало с. Рила, което е дошло отпослѣ, навѣрно слѣдъ Стобъ и Пастра да се нижи тукъ въ нейнитѣ нѣдра...²⁾ Но Рила тече по-буйно и по-буйно. На мѣстѣ тя образува истински водопади, които освѣтъ ревѣтъ, даватъ на картината отъ пѣливи и сребърни талази, видъ на водовъртежъ, освѣтленъ съ грамаденъ ореолъ отъ заходящото се слънце. Би помислилъ нѣкой, че въ тѣзи водопади сж дворци, осияни въ всевъзможни огньове...

Съзнавамъ всичкото си профанство да кажж що и да било сполучено за да прѣдставж онѣзи омайни хубости, които, струва ми се, мнозина като мене само можтъ да чувствувать, но не и да излагать. Описванъето, изобразяванъето, излаганъето въ какъвто и да било художественъ образъ хубоститѣ на природата и изказванъето на чувствата и впечатлѣнията отъ нейнитѣ дивни и неуловими картини, е подаденъ на рѣдки таланти. Азъ обичамъ да четж тѣзи описания; никога не бихъ се наелъ да бѣдж тѣхенъ авторъ. Напраздно за тѣзи цѣлъ ще ми даватъ уроци и млади и стари критици, на които Величайшии Миросъздателъ, като е далъ нѣбаква дарбица да се изказватъ, тѣ се помислили за държатели не само на поетическия факелъ, но и за единствени учители и просвѣтители... Голѣмо нахалство на пигмеи прѣдъ Недосегаемий Поетъ на вселенната... Колкото за мене, азъ не се стѣснявамъ да се признаж, винхги съжъ се страхувалъ и страхувамъ се да се впускамъ въ изображение на великитѣ картини на природата... Страхъ ме е, да не би, въ невѣжеството си, да извършихъ нѣкое кощунство надъ най-величественний храмъ, който Небесний Архитектъ е създалъ долу на земята. И ако нѣкога попадамъ въ подобно искушение, азъ го правж неволно...

Но да продължавамъ моята груба проза за да прѣдамъ, колкото можж, монѣ впечатлѣния по нѣтя къмъ Светата Оби-

тель, към която ний се приближаваме, защото, ето на, ми-наваме вече кулата.

Двѣ думи за нея. Кули въ нашенско извѣнѣ градов-цетѣ, паланкитѣ и градоветѣ е имало въ турско врѣме доста, почти на всѣкъдѣ. Тѣхната архитектура е еднаква, сжцо и тѣхното назначение. Който е видѣлъ една подобна кула, нѣма нужда да ходи по другитѣ. На два ката обикновенно, съ по една тѣсничка стълба за качване горѣ, съ оджакъ и долѣ, и горѣ, нѣкъдѣ само на едното мѣсто, съ мѣзгали и възможно малко и малки прозорци, кулитѣ, наричани инакъ стражи и стражар-ници, сж служили за варденѣе отъ лоши хора. Обикновенно тѣ сж били съградани на високо мѣсто (калоферската) за да може отъ тамъ да се господарува върху всички околни пѣти-ща и пѣтеки... Особно тѣ сж служили и принесли голѣма пол-за въ онѣзи тежки врѣмена за отечеството ни, когато то е било изоставено като плячка на разни даглии, кърджалии и капъсѣзи. Таквазъ е и тукашната кула, що отминахми.

Но ето ви и мѣнастирския чифликъ! До самия мѣнастиръ напстина остава вече малко...

Прѣзъ широкитѣ и растворени съвѣмъ порти на този чифликъ се виждатъ нѣколко войници, чакащи тамъ реда си за да смѣнѣтъ постоветѣ на границата. Таквизъ постове се уреждатъ тждѣва обикновенно щомъ се запролѣти. Главната имъ команда е въ Рилския Мѣнастиръ; главната цѣль—прѣдупрѣж-денне на евантуално нахлуване изъ Турско у насъ, или же обратно, на чети харамии или на разбойници.

V.

Чувствата на едно четиригодишно поклонниче на Св. Ивана. — Въ мѣнастир-ската ограда. — Първи впечатлѣния. — Спомен и бѣлѣжки.

Прѣзъ позлатенитѣ отъ залѣзващето слънце хрусталаци на гжето шумнатата наша пѣтека можахъ да се зарихъ кубетата и върховетѣ на Светата Рилска Обитель!

— Свети Иванъ!

— Ето и Свети Иванъ!

— Мамо, ти видѣ ли Свети Ивана?

Таквизъ бѣхъ възгласитѣ на Анчето — четиригодишния участникъ въ нашата дружина.

Но гъстий шумаць на високитѣ букаци пакъ затули „Свети Иванъ...“

— Азъ го видѣхъ... Видѣхъ го Свети Ивана!... търже-
ствующе и убѣдено расправяше малкото дѣте.

— Лельо! Ти видѣ ли го? въ вѣсторгъ и нѣкаква прѣ-
хласнхтостъ питаше то...

— Видѣхъ го, Anche, видѣхъ го... успокоително му се
отговаря.

Това наше спячиче бѣше истински поклонникъ на Све-
ти Ивана. Болѣдувало лани, обрekli да го водятъ на Рилскій
Мѣнастирь. Болѣстѣта му прѣминава. Слѣдъ това, баба му не-
прѣстава да му расправя за Светаго Ивана Рилски, за неговитѣ
високи кубета, голѣми сгради, за черковата, въ която всичко
е злато, всичко е прѣкрасно, всичко блѣщи, като слънце...
У дѣтето оживѣло мисълѣта за ходене въ Рилскія Мѣнастирь.
Слѣдъ всѣка приказка на баба му за него, то питало:

— Ами, на ли, бабо, ще идемъ на Свети Ивана?

— Ще идемъ, мойто момиче, ще идемъ!...

По пхтя по-голѣмитѣ му другарчета го закачатъ.

— На, Anche, ето Свети Ивана!

— Не е истина! — постоянно отговаря хубавото дѣте.
Туй не е Свети Иванъ. Тамъ въ черковата всичко е злато...
Азъ знамъ... Баба на ли ми каза...

И дѣтето чурулика изъ пхтя все същата история, ожи-
вѣла въ неговата главичка и обѣрихта на пѣсенъ... То рас-
правя: какъ имало едно малко момиченце, което се зовѣло
Анка; какъ баба му рекла, че ще го заведатъ на Свети Ива-
на, гдѣто черковата е въ злато; какъ то тръгнхло съ майка
си и баща си отъ София на пхтъ; какъ се спирали въ Душ-
ница и какъ сега вече се приближава Свети Иванъ.

И въ това врѣме то зарва върховетѣ на Великата Рилска
Обитель...

— Свети Иванъ! — бѣ пръвий неговъ чистъ, нѣженъ,
тренирливъ, невиненъ гласецъ, който то поклони отъ далечъ
на Светия Рилски Чудотворецъ...

Не се мнихъ много. Затворената, тѣсената и шумната алея
отъ букаци се раствори. Ний излизями на една полянка,
въ крайния фонъ на която величественно се изстхива Рил-
скій Мѣнастирь... огромнъ, високъ, на 4-5 ката, въ срѣдата

на който збѣтъ все така огромнитѣ, отворени, желѣзни порти — Дупнишката капня.

Стѣзавами, по древния обичай, отъ колата и трѣгвами пѣша, за да влѣземъ така въ Мънастиря.

Стѣжвами на прага на Дупнишката капня. — Звънарницата издава нѣколко грѣмотевични звонове, знакъ, че идѣтъ поклонници. Нашата дружина отъ 4 пайтона бѣше нарасла съ други още 3, които съдържахъ все поклонници отъ Кюстендилъ и Македония (Скопие).

Встѣжвами въ грамадния дворъ на исполина-мънастирь. Прѣдъ насъ се исправя истински величественъ Божи храмъ — Съборната Черкова, съ петъ огромни кубета, цѣла облѣна въ свѣтлина отъ лжчитѣ на залѣзващото слънце. Въ двора никакво движение. Нѣколко монашески силуети се мѣркатъ... Нѣкои пристѣжватъ къмъ черковата; други се отдалечаватъ въ келиитѣ си. Чучорѣтъ, не далечъ отъ дупнишката капня, излека, сѣкашъ прѣдназливо, за да не прави шумъ въ това безмълвно мѣсто, едва чурти...

Чувства възвишени, чувства отъ истинско и благоговѣйно почитание къмъ този древенъ паметникъ, дигнатъ въ честь на великия Свети отецъ Рилски Чудотворецъ, като роякъ хлуватъ въ душата.

Колосалността на самия мънастирь, величествеността на Съборния Храмъ, пустинността и необятността на този неизгледванъ дворъ, надвѣсенитѣ отъ горѣ надъ него зелено-зумрудни плещи на Царевъ-Върхъ и нагитений съ грамадни борови китки Бричи-Боръ — всичко туй, сѣкашъ, се слива въ едно, присѣдинява се къмъ ехтящия звонъ на камбанитѣ и произвежда едно потресно впечатлѣние.

Ний бѣхми въ оградата на Светата Рилска Обитель...

Въ Балканския полуостровъ нѣма по-голѣма сграда; въ България нѣма по-величественъ храмъ; за Българския народъ нѣма по-велика светиня...

Още дѣте азъ слушахъ за Светаго Ивана, Рилски Чудотворецъ. Старитѣ въ кѣщи разказахъ за чудесата на Светеца... Момче, азъ четохъ неговото житие, четохъ надписитѣ на неговитѣ щамби, гдѣто въ слаби, но изразни картини сѣ прѣдставени главнитѣ събития отъ живота и дѣятелността на знаменития Свети Рилецъ. Наедно съ другаритѣ си испровождахми светогорскитѣ и рилски поклонници, посрѣцахми ги,

на завръщане, и гледахми съ дѣтска радостъ зеленитѣ вѣйки, що тѣ носяхъ, борови вѣйки, откъснати тамъ нѣкъдѣ отъ политѣ на този Бричиборъ, който и сега стои непоклатенъ въ безмълвната пустиня, както и тогавъ. Ученикъ въ Медицинската Школа въ Цариградъ, щомъ ми се прѣдстави случай, азъ, вече юноша, озовахъ се тукъ, прѣзъ Македония, при тогавашнитѣ си настроения и мисли, прѣимущественно съ цѣльта: да паднѣ на колѣнитѣ прѣдъ хрисулу на царъ Ивана Шишмана...

Азъ си спомнихъ онѣзи минута, когато тукъ прѣди 25 години треперящата старческа рѣка на отца Неофита Рилски, въ неговата килия, измъкнѣ този най-великъ отъ доживѣлитѣ подлинни паметници на българската история...

Ний бѣхми въ оградата на Светата Рилска Обитель...

Не можете встѣпнѣ тукъ, безъ да се проникните отъ възвишени и потресени чувства... Съзри изпълнихъ очитѣ ми. Звонътъ се уталожѣ. Азъ разгледвахъ на около си...

Тукъ прѣди хиляда години болѣринътъ Свети Отецъ е дошелъ, като прѣзрѣлъ богатство, чинове, почести и намѣтнѣлъ калугерското расо. Той се отдалечилъ отъ суетната свѣтска слава, като донесълъ тукъ въ гърдитѣ си само добродѣтелитѣ на единъ развитъ, вѣрующъ, благочестивъ, патриотъ боляринъ. Едному Богу е извѣстно какви побуждения сѣ тласнѣли въ тѣзи необятна пустиня Светия Отецъ; но сигурно той не е дошелъ тукъ за да дири свѣтски облаги... Кой знае? Може да е забѣгнѣлъ тукъ да обади на туй безмълвие онова омерзение, което му сѣ произвели по него врѣме раскошътъ, нечестнето, мекушавостъта и растройството, къмъ които византийското влияние е влачело двора на царъ Петра... И грѣмва тукъ онѣзи „нерихонска трѣба“ въ устата на Светия Отецъ, която е накарала и самия царъ Петъръ да дойде да се поклонѣ на необикновенния болѣринъ... И той чува отъ него великото поучение: „не уповай на неправду и на восхищение не пожелаѣ.“ И стичатъ се тукъ още приживѣ ученици, подражатели на Светаго Ивана... И умира той, но учението му вѣчно остава живо, прѣданията му за величието на българската народностъ, за святостъта и неизближностъта на нашата вѣра, за славното бѣдѣще на българското царство, туй учение никога не умирало... То било люляно, пазено, отхранвано, отраствано тукъ, въ тѣзи обитель... То било—неговий завѣтъ. Мощитѣ на Светия Отецъ изнесли отъ неговото царство, разнасяли ги по Пеща и Срѣ-

децъ, по Търново и Трапезица, но тукъ останялъ въдворенъ духътъ на великия учитель. Той витаелъ въ всичко време тукъ; той прониквалъ продължателитѣ му; той ги тласкалъ къмъ неуморна дѣятелность въ насоката, дадена отъ безсмъртния основателъ на Рилската Обитель. Пожари и плѣнове, разбойничества и светотатства опустошавали светитѣ сгради, имоти и богати приноси на мѣнастиря; нищо не било въ състояние да засегне светия завѣтъ на Великия Рилски Чудотворецъ — най-големото богатство на Обительта. И този завѣтъ не изчезилъ никога. Цѣла България била опоеана, приспана, потъпкана и въ черковитѣ ни царувалъ чуждъ языкъ... Още малко, още твърдѣ малко, и кой знае... А въ Рилския Мѣнастирь, въ Рилския Свети Храмъ старо-българското слово немлъквало, български молитви се възнасяли къмъ Великий държателъ на народнитѣ сѣдбини...

Бѣхми въ тѣзи свята, истинска свята ограда, въ която — българска свята святихъ — се пази неприкосновенъ — „кивота“ на нетлѣнитѣ мощи на Св. Отецъ, величайшето наслѣдие на мѣнастиря. Тѣзи нетлѣнни останки, които въ време на българското царство не сж били давани да се върнатъ тукъ, били прѣнесени веднага слѣдъ пропаданьето ни подъ турцитѣ... Тѣзи нетлѣнни останки сж привличали масса благочестиви българи отъ всички страни на отечеството ни: около тѣхъ, около този „кивотъ“ се събирали отъ Добруджа и Тракия, отъ Македония и Мизия, отъ Дунава и Бѣло-Море, отъ Охридското Езеро и Евксинския Понтъ. Идвали тукъ благочестивитѣ българи, срѣщали се, приказвали си на единъ езикъ и... узнавали, че сж братя. Вѣрующитѣ се ицѣривали, защото вѣрата е всемогща, защото вѣрата спасява, защото вѣрата въскръсява. Доказателство, вѣрующата България...

Изъ тѣзи ограда въ най-тежкитѣ времена на българската неволя изхвърквали скромни монаси, подъ калугерското и неповѣдническо расо на които се потулвалъ учитель, проповѣдникъ, събуждачъ на българската самосвѣсть... Отъ тукъ отецъ Неофитъ Рилски изнася частица отъ „завѣта“ на своя вдъхновителъ Св. Отецъ и прѣска по България българската книга... Ей го, на! Той почива сега тамъ токо до стѣната на Съборния Храмъ... Вѣчна, вѣчна му память!

Влѣзохми въ черкова.

Нѣколко перомонаси бѣхх прѣдъ насъ. „Достойно естъ

яко вопетину блажити тя Богородице!“—се ечу въ широкото пространство на хубавата, внушаваща удивление, черкова. Извършваше се малкото, установено за поклонниците молебствие...

Когато подигнахъ очи да погледна на горѣ кръста на темблото — едно сияние, единъ огроменъ ореолъ отъ блѣсъкъ и злато ми прѣмръжи очитѣ... Лжчитѣ на залъзващото слънце бѣхж струмително впустили всичката си сила за да направятъ картината още повече покъртваща душата. Темблото пламтѣше...

Бабата на малкото наше другарче имаше право! Дѣтето относѣ тържествующе и убѣдено викаше: Видѣхте ли, че Св. Иванъ има златна черкова.

Изслушахми молебствието, излѣзохми изъ черковата и намъ посочихж да се качимъ по стѣлбата, на лѣво отъ Дупнишкитѣ порти.

Отецъ Александръ, *архондраджийтъ*, — което ще каже, обяснено на кѣсо, распоредител, нѣщо като икономъ, назначенъ за да се грижи около гоститѣ, — съ голѣма и дълга китка ключове въ ржка, ни покани да вървимъ слѣдъ него.

Отецъ Александръ отвори за мене една малка, но чиста станца, постлана съ килими, безъ креватъ, но съ два дълги и удобни за спанье и почивка миндерлици...

Ний се настанихми лесно и скоро въ нашата килия № 86. Долу, много долу, подъ келията се краеѣше една скромна градина... обрасла въ буренакъ...

VI.

Мѣнастирскитѣ редъ. — Едно врѣме и сега. — Святини и достоабѣлжителности за обихожданье.

Първата ни работа бѣше да се позапознаемъ съ мѣнастирския редъ, съ нашитѣ тукъ длѣжности и да наредимъ, споредъ това, програмата за кратковрѣменното ни прѣбывание въ Светата Обитель.

Не идѣхми за расходка. За насъ, прочее, бѣше необходимо да знаемъ часоветѣ на черковнитѣ служби, кои святини и забѣлжителни мѣста кога можемъ да споходимъ и видимъ, кога и при какъвъ редъ се служатъ частнитѣ литургии, парастаси, кога и у кого се пишатъ наруситѣ и доброволнитѣ ленти...

Мънастирътъ на Св. Иванъ Рилски е отъ ставропигналнитѣ мънастири. Това ще каже, че той е единъ автономенъ, самоуправяванъ мънастиръ, върховния само надзоръ надъ който е имала едно врѣме Патриархията, сега Екзархията — чрезъ св. Синодъ. Прякъ и истински управителъ на всички имущественни, домакински, вътрѣшни и външни работи на Обителта би трѣбало да е игуменътъ. Той е прѣдсѣдательтъ и ръководителъ тоже на мънастирската республика. Въ управлението си той не е абсолютенъ монархъ, а ограниченъ кралъ. — Мънастирътъ се управлява съборно по устава, което — на другъ языкъ казано, ще рѣче конституционно. Единъ съвѣтъ отъ нѣколко души старѣи — иеромонаси, на брой седемь души, засѣдаватъ по нѣколко пкти въ недѣлята, взематъ рѣшения по всички по-важни въпроси на мънастирската дѣятелностъ, възлагатъ игумену изпълнението имъ. Тѣ рѣшаватъ и всички схдби за нѣкои нарушения, извършени отъ калугеритѣ и имъ налагатъ заслуженото наказание.

Нѣма нужда да се казва, че не виняги игуменътъ се съобразява точно съ рѣшенията на своя старѣйски съвѣтъ. Гдѣ се е чуло и видѣло правителъ да не има подхлъзванията да си понаправи нѣщо, което не само е несъгласно съ рѣшенията, не само е мимо рѣшенията на засѣдающия при него съвѣтъ, но много пкти е противъ тѣзи рѣшения. Отъ когато свѣтъ свѣтува, така е заведено. Отъ когато управления има — единъ, измежду избранитѣ даже, все ще се поопита да заграби повечко власть въ рѣцѣтъ си и да върши по свое усмотрѣние. Стига да намѣри мегданъ... Намѣрва ли мегданъ дѣдо Кесарий, игуменътъ въ Рилския Мънастиръ, да прояви енергическа, лична, независима отъ свѣта, дѣятелностъ не знамъ; но отъ малкото наблюдения едва ли може се заключи, че тукъ се проявява подобна лична работа... Азъ повече съмъ наклоненъ да подозирамъ дѣда игумена, че и той е върлъ партизанинъ на конституционното начало, което перифразирамъ: игуменътъ игуменува, но не управлява. Повтарямъ, че това е мое заключение. Ако се поискъхъ доказателство—би се посочило, напр., че въ черкова нѣма твърдѣ кой да пѣе „благолѣбно,“ че нѣма никакъвъ хоръ около пѣвницата, че по работата на чистото държане на мънастиря остава

още много да се желае... Ако питами нѣкои отъ калугеритѣ, — тѣ осждаатъ о. игумена, че той проявявалъ много лична дѣятелностъ и ги държалъ доста строго... Сигурно, трѣбва много распустижти, т. е. недисциплинирвани да сж били въ недалечно мнжло рилскитѣ монаси за да се обвинява сегашната едва поличала яка рѣка на отца архимандрита като желѣзна... Тѣзи порицатели намѣрватъ за строгостъ елементарното исканье на отца игумена да се ходи редовно въ черкова, да се изпълняватъ уставнитѣ правила строго, да се държи по-чисто и прочее дребули. Азъ лично намѣрвамъ тѣзи строгостъ недостатъчна и бихъ желалъ правителскитѣ, личнитѣ качества на дѣдо игумена да се проявлявахъ повече енергически щомъ се касае за урежданьето, за процвѣтяваньето на мѣнастиря. Ако съборнитѣ рѣшения не се стремжтъ къмъ това, тѣ би могли да не се изпълняватъ.

Впрочемъ, сега, както е заведенъ редътъ, нѣма опасностъ, че съборнитѣ рѣшения или бездѣйствия може да бѣджтъ гибелни за мѣнастиря. Надъ него стои строгия контролъ на Светия Синодъ—твърдѣ умѣстенъ, защото има за цѣль, първо, да уреди бюджета на мѣнастирскитѣ доходи и расходи, което ще каже: да се разбере—„кой пие и кой плаща,“ та да не върви споредъ пословичната равномѣтка „далъ Колю, взелъ Колю,“ система, която, до неотдавна, намѣрвала, казватъ, енергически привърженици въ Рилския Мѣнастаръ. Друго—Св. Синодъ контролира и духовната дѣятелностъ на монаси и перомонаси, това което особено отчайвало нѣкои „калугери съ прѣсипнжли гласове“...

Отецъ игумена си има и помощникъ—епитропътъ. Въ отсъствието му той завѣдва мѣнастирскитѣ работи. Той е подпрѣдѣдатель на мѣнастирската республика.

Както игуменътъ и епитропътъ, така и съборнитѣ старци и други нѣкои главни служащи — касниеръ и пр. сж избираеми за по три години. По-долнитѣ служащи си ги назначава самъ отецъ игумена.

Рилскитѣ Мѣнастирь е билъ първоначално почти общежителенъ, сетнѣ е станжлъ полу-общежителенъ. Въ това послѣднѣо врѣме всѣки живѣлъ въ келията си отдѣлно, хранѣлъ се отдѣлно, обличалъ се отъ себе си и „всѣки ималъ попечение за себе си.“ Само въ недѣля и по празниците старцитѣ и братията се хранѣли наедно, въ общежитие. Отъ много годи-

ни обаче, особно отъ врѣмето на освобождението ни, когато се подкача силниятъ отпадъкъ на мѣнастиря, въ всѣко отношение, и тѣзи прѣживѣли останки отъ староврѣмско общезитие изчезнали... Сега обаче, отъ нѣколко години, въ Рилскій Мѣнастирь се забѣлѣзва едно стрѣмление къмъ подобрѣние. Св. Синодъ се е заловилъ енергически да възстанови стария хубавъ редъ въ Светата Обитель.

Интересно е описанието, което отецъ Неофитъ Рилски ни дава за картината, що е прѣдставлявала во-врѣме оно общезителната трапеза на братството съ нейнитѣ обрядности, литии, молитви, чтения отъ амвонъ, наздравници, благословения и пр. Тогазъ се виждало да е имало голѣмъ редъ, голѣма дисциплина, голѣмо доволство и цвѣтуеще състояние въ цѣлата Обитель. Но тогазъ е имало до двѣстѣ монаси и до двѣстѣ други служащи—послушници и бѣлци, всичко около четирестотинъ душъ. Сега въ Рилскій Мѣнастирь се набиратъ всичко—всичко 43 душъ иноци отъ всевъзможенъ калибъръ, чинъ и възраст. Не повече сж сега и другитѣ мѣнастирски служащи—послушници и бѣлци.

Въпросътъ за общезитието е подигнатъ изново за Рилскій Мѣнастирь. Узнахъ, че единъ редъ въ тѣзи смисълъ вече е гласуванъ и приетъ отъ Светия Синодъ и оставало само да се приложи на дѣло. Ще се сполучи ли въ това прилаганье?

Духовниятъ животъ на Светата Рилска Обитель продължава да сжществува *приблизително* по установенитѣ правила. Казвамъ *приблизително*, едно a priori, — не ми се вѣрва, че при този недостатъченъ съставъ отъ служащи, отъ неромонаси, ефемери, пѣвци и прочее да може да се изпълнява всичко въ точностъ, друго — наблюденията ми сж таквизъ. Азъ забѣлѣжихъ че много нѣща се четжтъ набърже, невнятно и, слѣдователно, непълно. Пълнотата на мѣнастирската служба се състои, както се изразява покойниятъ дѣдо Неофитъ Рилецъ, щото „въ правилото церковно да не е станжло нито една нота или една черта промѣнение.“

* * *

Всѣкидневно параклисарътъ удря будилникътъ (1½ часа слѣдъ полунощъ), послѣ клепалото за утренията. Най-напрѣдъ се чете полунощницата, а послѣ самата утрения по правилото — което е светогореки редъ. Тѣзи утрениа служба трае до

4—5 часа. Въ 7 часа се клепе за литургията, която трае около два часа. Вечеръ — има вечерня. Клепанъето е една сложна работа въ мѣнастиря. За всѣко отдѣлно четене, което се почева, клепе се на клепало, на желѣзно звънило или на камбана...

Службата се извършва по редъ то въ главния храмъ на съборната черкова, то въ нѣкои отъ придѣлитѣ ѝ—Св. Иванъ Рилски и Св. Николай, Мирикийски чудотворецъ. Частни литургии, по исканието на посѣтителитѣ, могатъ да бѣдѣтъ служени въ единъ отъ четиритѣ параклиси на мѣнастиря, находящи се по два на втория и на трети катъ — надъ Дупнишитѣ и Самоковскитѣ порти.

Който поиска да му се служи отдѣлна литургия, трѣбва да се отнесе за това къмъ игумена. Той назначава единъ перомонахъ за да извърши тѣзи служба. Отдѣлни литургии се служатъ обикновено въ врѣмето между отпуската на черкова за утрения и началото на съборната литургия. Който обичатъ отъ монаситѣ отиватъ на частната литургия, — но азъ забѣлжихъ, че нѣма твърдѣ таквизъ охотници. Асѣлж нѣма и необходимитѣ служаци—пѣвци и четци за общата служба; още повече ги нѣма за частната литургия.

Внасянето на доброволнитѣ пожертвования става въ общата стая. — Даденото се записва въ особна книга, освѣтъ ако лицето, което дава, изрично искаже желание да не става това. Въ такъвъ случай се пише анонимно. Особенъ перомонахъ завѣдва този сборъ, записването на който става въ присъствието на мѣнастирския писаръ.

Най-послѣ, наредихми си да посѣтнѣмъ и споходнѣмъ слѣднитѣ светини и забѣлжителни мѣста въ мѣнастиря и околността му:

1-о. Самата съборна черкова, въ която имаше да се поклонимъ на нетлѣнитѣ останки на Светия Рилски Отецъ, на Чудотворната Икона на Св. Богородица, подарена отъ Мара — християнската жена на султанъ Мурада, дървения кръсть на Св. Прѣстоль и чудотворната икона на Св. Ивана;

2. Мѣнастирската Кула на кесаря Хреля съ нейния зиданъ — най-цѣлнната като строение антика въ цѣлия мѣнастирь;

3. Библиотеката, въ която сѣ се запазвали масса цѣлни ржкописи и вещи и гдѣто имаше да се поклонимъ, прѣди всич-

ко, на „Златопечатлѣното слово“ — на Хрисовула на царь Иванъ Шишмана;

4. Гробницата и нѣкои други постройкы извънъ мѣнастиря;

5. Постнищитѣ на Св. Лука и на Покровъ Прѣветня Богородици;

6. Старата постница — убѣжището, въ което е живѣлъ Светий Отецъ.

VII.

Вечерата въ мѣнастирската трапезария. — Софийскитѣ канцеларии и канцеларисти fin de siècle. — Готоваковици на поклонение.

Вечеряхми въ мѣнастирската трапезария.

Отецъ Александръ любезно ни канѣше да вкусимъ отъ мѣнастирския хлѣбъ и соль, госбица и вище.

Мѣнастирската кухня е достъпна за всѣки кратковремененъ посетителъ, за всѣки поклонникъ на мѣнастиря. Срѣщу гощаваннето не се плаща нищо. Прѣдполага се, че всѣки поклонникъ, дошелъ тука, не ще остави токо тѣй тѣзи услуга, а ще принесе своята „доброволна милостиня,“ съ която изказва своята благодарностъ, а обикновено и по този начинъ, принася нѣщо повечко. Въ всѣки случай, въ мѣнастиря се гледа да не се рече, че има връзка едното съ другото, да нѣма изгледъ, че нѣкой си заплаща за гостуванъето...

Това обстоятелство е послужило на мнозина „ачигъози“ да идватъ тука на прѣхрана и на трѣгване, вмѣсто що годѣ милостиня, да оставятъ псувни, глѣчки и жестоки критики противъ изѣденитѣ вече госби...

Нѣкои софийски, не твърдѣ ниско поставени, но, сигурно, доста ниско въспитани, чиновници не се стѣснявали да облѣкхтъ въ една досущъ плоска доморасла „ирония“ своята благодарностъ къмъ мѣнастиря за нѣколкодневната си тукъ почивка, за гостуванъето си, храненъето и поенъето си. На трѣгване изъ Светата Обитель тѣ оставяли картчкитѣ си на онѣзи, които се испрѣчвали на очитѣ имъ, дору и на дрипавитѣ и босп стари послушници, които, както се знае, очакватъ отъ милостиня, за да закрѣпхтъ остаткитѣ отъ одѣяние, що носхтъ на гърба си. Туй българско остроумие fin de siècle не можеше да се роди другадѣ, освѣнъ въ нѣкои отъ онѣзи софийски канцеларии, гдѣто превилигированитѣ щастливци се пу-

като отъ прозѣванье безъ работа, кършкътъ прѣтитѣ си, дражкътъ за забавление дяволчета, въдушевляватъ се отъ тѣзи си изображения и измислятъ подобни хитри механики—за да се оттървятъ отъ задълженията си гдѣто и да било, прѣдъ когото и да било.

Навѣрно, тѣзи остроумци сж родоначалникитѣ на онѣзи глбокомисленна теория, която сега, казватъ, била на мода: „да приематъ вѣстници, а да ги не плащатъ.“ Приематъ ги, четатъ ги, до гдѣ не имъ искатъ абонамента; щомъ редакциитѣ поискатъ пари, тѣ хитро възразяватъ: „не плащамъ, защото не сме се записвали.“ Съ други думи: понеже не сме склучили абонаментенъ договоръ, не ви дължимъ нищо. Вий сте обичали, та сте ни пращали да ви четемъ вѣстника; ний го приемахми нанстина, не ви го върнахми и четохми, като приемахми това за една милостиня. Ний сме хора, които отъ милостиня не бѣгами. Добивамъ я изобилно на богатата държавна трапеза; добивамъ я въ мѣнастирскитѣ трапезарии; добивамъ я и отъ богатитѣ български редакции...

Колко трудъ и умъ се е хабилъ до гдѣ се окржгли и развие въ система това велико учение. Не токо тѣй нѣкои отъ създателитѣ му получаватъ ежегодно на всеки голѣмъ княжески празникъ по единъ орденъ...

Готвятъ въ мѣнастиря сносно — за обѣдъ и вечеря. Табиетъ-сайбинтѣ и иетѣчениитѣ ястелюбци нѣма да намѣржкътъ тукъ удовлетворение на своитѣ разглезени вкусове. Но такъ визъ нѣматъ работа тукъ: за тѣхъ Червени Ракъ, Панахъ и Смоленски—въ София. Впрочемъ, онѣзи, които бихж пожелали да не се хранжкътъ отъ скромната мѣнастирска кухня, можкътъ да си носжкътъ провизия или же да си доставжкътъ такъвазъ отъ дюкяна извънъ мѣнастиря — не далечъ отъ глѣчливата Друшлявица.

VIII.

Една безмълвна нощъ.—Старецътъ ннокъ къмъ изгрѣвъ слънце.—Какво мечтаешъ старецътъ?

Стъмни се.

Въ далечнината на мѣнастирския лабиринтъ нвѣйдѣ мждукатъ ламбици.

Долу въ двора се мѣрка единъ фенеръ, който, види се, е поставенъ да освѣтлява входа въ черковата.

Истинно пустинно безмълвие.

Чучурчето, отдолу подъ нашата стълба, излека бѣбли. Високата слива и акацинтѣ въ двора си шумятъ нѣщо, което навѣрно подслушвахъ звѣздитѣ, вѣчно прѣдани чада на хубавата и ясна нощъ, на която свѣтлата дъщеря, стори ми се, особно добръ разбираше шепота, защото надникваше все повече и повече надъ мѣнастирския дворъ. Луната слазаше все по-близо къмъ голѣмото кубе надъ съборния храмъ...

Отъ къмъ далечния Еленинъ връхъ идѣше прохладенъ лѣхъ. Царевъ-връхъ нѣжно гледаше покровителствуваната отъ него Обитель. Бричиборъ бѣше поблѣднѣлъ-позеленѣлъ и, съ пълна апатия, само назърваше около си за да види що става...

Вече е тъмно.

Всички мѣнастирски старци и братия, послушници и бѣлци служащи, сж въ килинтѣ си, почивать. На 2 часа трѣбва да ставать за черкова.

Ходенѣто по коридоритѣ до утрянята, по мѣнастирския редъ, е запрѣтено. Но, едва ли се пази това запрѣщение, както всички подобни.

Мѣнастирскитѣ грамадни порти сж отдавна затворени и заключени. Никой не може да влѣзе, нито да излѣзе.

Едно врѣме—въ страшното турско врѣме—когато прѣзъ нѣколко години по веднѣжъ все сж обирали мѣнастиря, портитѣ се затваряли и заключвали тукъ при залѣзъ слънце. Врѣменно оставяли отворени малкитѣ врачка, изрѣзани въ голѣмитѣ порти, и тѣ служили за малко врѣме. Слѣдъ това, едва се задрезгави, дверницитѣ монаси занасяли дъртитѣ ключове на отца игумена. Никой не е могълъ вече да ветхши въ мѣнастирската ограда или да излѣзе изъ нея.

Закжснѣлитѣ случайно, или неочаквано, пжтници бели принудени да останжтъ извънъ мѣнастиря и да пощувать или въ чифлика (на $\frac{1}{2}$ часъ отъ мѣнастиря) или пѣкъ подъ стѣнитѣ на Обительта, ако сж дошли до самата нея. Нѣмало е исключение за никого, богатъ или сиромахъ, знатенъ или незнаенъ.

Сега вече нѣма онѣзи, другошната строгость. Отъ една страна—защото нѣма тогавашний страхъ; отъ друга—защото въ мѣнастиря нѣма и тогавашната дисциплина. Новото врѣме съ своята разнебитенность на длѣжъ, на ширъ и на дълбоко въ нашенско не е оставило незасегнати и прѣданията на Рилския Мѣнастирь.

Съ въздишка, искрено истръпната изъ гърдитѣ му—тя бѣше неволна—единъ старецъ ми помена, че високитѣ мѣнастирски стѣни не могли да спрѣтъ прѣскачанъето на много „непѣтно“ и изхвъркванъето на много „свещенно“ изъ този мѣнастирь... Лесна била емиграцията на всевъзможни чужденци и вѣяния; още по-лесна била емиграцията на старитѣ обителски обичаи, традиции и наредби...

Излѣзохъ изъ стаята си... Вниманието ми се привлѣче отъ гледката, що прѣдставлява мѣнастирската ограда, дворътъ, небосклонътъ...

Надвѣсихъ се надъ пармаклѣка. Лѣхванъето на вечерника отъ къмъ Илинъ-върхъ утихваше; Царевъ-върхъ все така нѣжно мѣташе погледъ къмъ мѣнастирската сграда; Бричиборъ безмолствуваше апатично. Надникнахъ къмъ сребърнитѣ струи на бѣблящето чучорче. Погледнахъ къмъ сливата, къмъ акациитѣ... Чудно нѣщо! Сѣкашъ утихнахъ, мълкнахъ. Помислихъ си, иджъ отъ грѣшния свѣтъ, съмъ и неговъ синъ... Може би шопотътъ и бесѣдата имъ става за нѣща, които ний не би трѣбовало да знаемъ...

Метнахъ погледъ върху величественния храмъ. Той бѣше цѣлъ облѣнъ въ дрезгавата свѣтлина на мѣсеца...

Направихъ нѣколко стѣпки по коридора.

Вечко тихо. Истинско, пустинно безмълвие!

Тъмнината има нѣщо страшно за непривикналия. На прѣдѣ ми се мѣрнѣ една сѣнка, азъ трепнахъ... Човѣкъ! Привидѣние!

Черна, широка, забрадена, сѣкашъ, съ бѣло платно, една фигура стоеше неподвижно на три стѣпки прѣдъ мене.

Азъ си дадохъ куражъ. Приближихъ се по-близо... Мѣсецътъ приближи и той свѣтлика си. Единъ бѣлообразъ и бѣловласъ калугеринъ стоеше исправенъ до пармаклѣка, гледаше небето въ посока на истокъ—въ посока на пролуката, която води къмъ старата постница.

Той не ме виждаше, не чуваше и стѣпкитѣ ми.

Искашлихъ се... Старецътъ се подвижи. Видѣхъ го. Блѣденъ, сухъ—кожа и кость, дълбоко набръчкано лице, навъсени вѣжди, дебела патерица въ дѣсеницата за подпиранъе, дълга броеница—въ лѣвицата.

Минахъ край него.

Той вече не се помръднѣ. Продължаваше да си гледа къмъ изгрѣвъ слънце.

Що мислѣше този старецъ тукъ? Що наблюдаваше той? Да ли за минжлото величие на Светата Рилска Обителъ? Да ли за сегашното незавидно нейно положение? Да ли прѣкарваше прѣзъ ума си причинитѣ на туй паданье или издирваше срѣдства за неговото възвеличение! Да ли спомнѣше своитѣ млади, онѣзи юношески години, когато той бѣ ветхпилъ въ тѣзи свещенна ограда, съ душа жива, пълна съ енергия, силна отъ идеали да служи на монашеското призвание, на проповѣдническата миссия, която е една отъ сжщственитѣ цѣли на калугерството?

А, кой знае! може би едно просто отчаянье отъ свѣта, една нещастна, недосегаема любовъ, една изневѣра, ранила го дълбоко и неисцѣримо, го е накарала младъ, зеленъ, но съкрушенъ да подири тукъ лѣкъ за разбитото си сърдце! Колко бихъ билъ честитъ, ако можехъ да надникнѣ въ тайника на туй вече огаснѣло сърдце, покрито съ черна мантия и да видѣ каква е била сетинната отъ отдалечаваньето тукъ, въ тѣзи самотия, да видѣ да ли раната е намѣрила исцѣление, душата — успокоение. Или и сега пакъ той прѣхвърля прѣзъ неуспокоената си глава броеницата на своитѣ нещастия, несполуки, мъки, терзания, раскаяния!... Кой знае, кой може отгада...

А, може, той спокойно прѣемѣта извършеното отъ него въ продължение на половинъ вѣкъ и събира суммата на своитѣ дѣяния, сега, когато съ единътъ кракъ е стѣпилъ вече въ гроба... Благодарностъ или разочарование, спокойствие или съмнѣние пълнитѣ неговото сжщество?...

Отдалеченъ тукъ отъ шума, тревогитѣ, трѣвълненната, борбитѣ, вѣжбитѣ, междуособицитѣ, крамолитѣ, които поядхѣтъ и късатъ нашето общество, може би той прѣкарва прѣзъ ума си, че таквизъ сжщи причини, нѣколко пѣти въ хилядо-годишното ѣ сжществуванье, гласвахъ България въ робство и грѣцко, и турско, че и сега, още не цѣлокупно свободна, непълно възстановена, незаякнѣла, спловитѣ ѣ не искатъ да знахѣтъ за сватиня, за вѣра, за правда, за проевѣта, за длъжности, за редъ, за повиновение... безъ които нѣма якостъ, нѣма животъ, нѣма бждже въ една държава...

И той, въ тѣзи послѣдни дни на живота си, може би е подирилъ тѣзи плѣнителна нощъ, тѣзи омайна срѣда, прѣдъ нощъ

ното кандило на небето, да прѣдаде на Милостивия Творецъ горещитѣ си молитви за здравъето на всички страждущи, за ищѣлението душата и тѣлото на всички немощни, за уикътанье въ правия пѣтъ на всички заблудени, кривнѣли и забравили своитѣ права и длѣжности, че особно своитѣ длѣжности...

Азъ отминяхъ доста замечтална се старецъ...

Когато се върнахъ слѣдъ малко, той пакъ стоеше тамъ неподвиженъ.

Влѣзохъ въ келията си... Погледихъ часътъ; бѣше 10¹/₂.

Дневната умора бѣше силно извършила своята работа и нѣмаше нужда отъ никакви усилия за сънъ. Сложихъ глава на твърдото възглавье... и вече бѣхъ заспалъ.

IX.

Една мѣнастирска утрениа въ Сѣборната Черкова. — Впечатлѣния и дѣтски спомени. — Литургия.

Ударитѣ на клепалото, послѣдвани отъ тия на звѣнилото, ме събудихъ.

Часътъ бѣше около два. Клепѣше се за утренията.

Впрочемъ, не се вземамъ да отбѣлѣзвамъ многообразнитѣ и многократнитѣ клепания, звѣненія и биения камбаната тукъ. То е една цѣла система — би потрѣбвало особно изложение. Азъ го избѣгвамъ, защото и безъ това, опасявамъ се, много расправямъ за мѣнастирскитѣ порядки.

Скачамъ отъ леглото си, облачамъ се на бърже, слаямъ по стълбата, крачъ по двора и се озовавамъ въ черкова...

Когато влазамъ, утренията е вече починѣла.

Прѣдъ олтаря, въ високото горѣ, една лампадка, овиснѣла въ въздуха, прѣдъ лика на Распятія Богочеловѣкъ, едвѣдва мѣждука.

На двата свѣтилника долу, прѣдъ главнитѣ икони, двѣ свѣщници, сѣкашъ съ благоговѣйна срамежливостъ, едѣдва испускатъ единъ нѣженъ свѣтликъ.

Изобщо, освѣтленето въ храма повече напомня тъмнината, отколкото дрезгавината.

И отъ двѣтѣ страни въ троновѣтѣ, първи редъ, се мѣркатъ черни силуети: то сѣ нѣколко перомонаси въ паникалимѣвки. Самъ-тамъ, изъ широкото пространство на черковата, азъ зарвамъ и други таквизъ сѣнки.

Всички, находящи се въ манастирската ограда членове на братството, сж обязаны, безъ разлика на възраст, чинъ, положение, да се явяватъ тукъ, при всеко богослужение: утренняя, литургия, вечерня. Само тежко болнитѣ сж извиняеми...

Сега, азъ не виждамъ тукъ нито 43-мата манастирски братя. Ясно защо. Нѣкои сж извънъ манастиря по работа.

Заставамъ посрѣдъ този величественъ храмъ... Спирамъ се прѣдъ единъ тронъ, о който имамъ нужда да се пооблегнѣ... Вторачамъ се въ тѣзи глѣбоко трогателна, безмълвна, внушающа благоговѣние и страхопочитание картина.

Бѣхъ истински покъртенъ отъ това, що ми внушаваше тѣзи глѣдка, що ме окръжаваше, въ което плаваше въображенето ми...

Пѣснопѣнията се отгласявахъ като изъ нѣкоя далечнина; азъ се велушвахъ въ дивната пѣсень: Слѣка къ бѣшнихъ Бѣгу; слушахъ величественното: Господи прибѣжище бѣзъ еси намъ къ родъ и родъ... Господи къ тебѣ прибѣгохъ... Яко у тебѣ истѣбчикъ жикотѣ...

Ектениитѣ на служащия: о сѣшнихъ мѣрѣ и спасѣнии душъ нашихъ, Господу помѣлимъ... о мѣрѣ всего мѣра... и соединѣнии сѣхъ... о ненабѣдашихъ и любѣшихъ насъ... о недѣгующихъ, страждующихъ... о избѣвѣтисѣ намъ отъ всѣхъ скѣрки, гнѣба и нѣжды: размѣсени съ глухото „господи помилуй“ на псалта—монахъ, което се губѣше на талази отъ трептения въ просторната ограда на Светия Храмъ ми се сторихъ като нѣкоя плачевна пѣсень на невидими духове. Съкашъ, нѣкъдѣ въ висинѣто се пѣеше, а тукъ долу се отекваше и се чуваше... едва-едва, глухо, смѣтно, неясно.

Азъ бѣхъ унесенъ отъ спомени... Прѣнесохъ се въ дѣтнството си... Спомнихъ си онзи периодъ, който всеки човѣкъ, както всеки народъ, прѣживява, когато се обзема и овладава отъ религиозни чувства, когато чете житията на светитѣ, чудесата на Св. Богородица..., когато се повлича сърдцето да стане единъ постникъ, монахъ—за да хвали и да слави Великия Създателъ както ликѣтъ на толкозъ свети хора... Като че прѣживѣвахъ единъ моментъ отъ дѣтнството си. Покойний ми баща, доброволецъ-псалтъ прѣзъ цѣлия си жи-

вотъ, пѣяше на пѣвницата съ ревността на единъ искрено вѣрующъ християнинъ. Той ме сгълчаваше, когато азъ не можехъ да схванѣ точно гласа на песето и ме поправяше... Той ми подаваше Минея и сочеше съ прѣстъ кое трѣбва да се чете или канерва; той съжалеяваше дълбоко като виждаше, че мойтъ гласъ не можеше да се приспособи на неговото желанце...

Спомнихъ си моя и сега другарь въ Народното Събрание С. Ф. Кожко пжти, вечерь въ таквазъ дрезгавина, почти тъмна, седнахъ, азъ му расправяхъ прочетеното отъ нѣкое житие, отъ Алексн чловѣка Божи, напр., и му прѣдавахъ впечатлѣнїята си... И двама плачехми. Една вечерь азъ му съобщихъ намѣренїето си да бѣгамъ въ мѣнастирь... Мойтъ дѣтски другарь писнѣ яката... Той ми се молѣше да не правѣхъ това; инакъ и той ще ме послѣдва... Послѣ, послѣ, друга възраст — други книги, друго врѣме — други вѣяния...

Пѣхтъ редомъ всички, които сж се наредили въ пѣвницата. Отецъ канонархъ разнася Минея отъ една страна на друга и съ свѣщица освѣтлява книгата, по която пѣхтъ отъ двѣтъ страни.

Отъ врѣме на врѣме, при установенитѣ мѣста, служащитѣ, ефимерий, излазя отъ олтаря за да прѣкади храма... монаситѣ, разирѣснати тукъ-тамъ изъ всички глїи на храма...

Това бѣше пѣкъ друга картина. Отъ една страна пѣснопѣнїята на монаситѣ пѣвци, отъ друга трентящитѣ звѣтїенїя на малкитѣ кадилнични звѣчїета, отъ трета гхетитѣ облачета отъ благоуханнїя тамянъ, сѣкашъ, се съединявахъ въ едно и летѣхъ на горѣ, все на горѣ, къмъ грамаднїя куполъ за да изхвръкнатъ така въ висинѣто, въ небосвода, да достигнатъ и да се спрхтъ тамъ прѣдъ Величественнїя Олтарь на Миросъздателя...

Часѣтъ бѣше около 5, когато ефимерийтъ прочете послѣднїята молитва за отпущѣ.

Силуетитѣ се раздвижихъ.

Монаситѣ излѣзохъ прѣзъ черковата и прѣзъ черковнїя дворъ. Тихо, неподвижно, сѣкашъ, дѣйствителни сѣнки, тѣ едва се носѣхъ...

Когато въ 7 часа клена и звѣни за литургията — това бѣше въ недѣля, 5 юлий, тѣ бѣха на мѣстата си, сжщински солдати, поставени да пазятъ постовѣтъ си...

громни мермерени стълбове. Всичко двѣ порти водятъ въ този исполинъ-мънастиръ: самоковската и дупнишката. Мънастирътъ е построенъ, и сега на онова сжщото мѣсто, което ученицитѣ на Св. Ивана били избрали, откакъ се убѣдили, че прѣжното святителево обиталище и мънастиръ, при старата постница, сж и малки, и неудобни.

Грамадността е която удара най-напрѣдъ въ очи. „Нѣма подобно нему здание въ никой други мънастиръ, които се на-мѣрватъ въ Туркия,“ казва отецъ Неофитъ Рилски.³⁾ Сжщото потвърдяватъ и други пктешественици по Балканския Полуостровъ. Дебелитѣ каменни зидове, солидността на веѣкждѣ е въ почителни размѣри. Мънастирътъ е билъ събарянъ, горѣлъ нѣколко пкти, послѣдний пкъ е изгорѣлъ въ 1833 г. Послѣдното му построяване се дължи игумену отцу Иосифу, който игуменувалъ около 30 години... Многогодишна работа се иска на веѣкждѣ за да се направи нѣщо солидно, хубаво, трайно. Ако князь Бисмаркъ не бѣше билъ трийсетина години министръ и канцлеръ на Вилхелма I, едва ли Германия щѣше да се съедини, закрѣпи и възвеличи. Ако дѣдо Иосифъ не бѣше игуменувалъ 30 години, единъ Богъ знае щѣхми ли днесъ да се радваме на тѣзи величествени паметници и сгради въ Рилската пустиня...

Мънастирътъ има 6 отдѣления. Въ основата си зидоветѣ на тѣзи отдѣления вървятъ отдѣлно нагорѣ и излизатъ на 3—4 аршина, така що гледало се е пожарътъ отъ едно отдѣление да не засегне друго. За тѣзи цѣль отъ едно отдѣление въ друго се отива прѣзъ желѣзни врата.

Мънастирътъ съдържа около 300 стаи. Сѣвернитѣ сж по-специално за поклонници; тѣ сж голѣми, обеимети стаи—архондарици наричани или иначе и мусафиръ одаларж; южнитѣ и западнитѣ сж за обитание на братията; но по нужда и тамъ нѣкога се пускатъ поклонници. Това ставало необходимо, когато, другожъ,—сега е рѣдко това,—мънастирътъ е билъ посѣщаванъ, въ уреченъ день, отъ 10,000 души богомолци отъ вси краища на широката ни татковина....

На долния катъ, редомъ съ дъртитѣ порти, сж разнитѣ помѣщения за нуждитѣ на мънастирското хозяйство: готварници, обори, зимникъ, който е недостъпенъ за вънкашни гости, и въ който се слазяло съ 40 стъпала въ земята на-долу, стара фурна,—новата е сега извънъ мънастиря и тя искаква

ежедневно по нѣколко стотини хлѣбове, — малки зимници, нѣщо като болница-затворъ за душевно болнитѣ.... Тукъ е и въ една хгълна стая за сега библиотеката. Току до самоковската порта на дѣсно, къмъ сѣверъ, е мѣнастирската воденица, карана отъ Друшлявица.... и нѣколко калугерски келии. Общата трапезария, която е била все така на 1-й катъ, сега се прѣработва въ една хубава библиотечна стая.

Келиитѣ и стаитѣ на единъ цѣлъ катъ се обихождаатъ много лесно по корридори — нареченъ „доксати,“ диванхани или чердаци, които сж много широки и гледатъ къмъ двора, надъ който се свършватъ съ пармакльци. Калугерскитѣ келии сж построени двойни — една келия за стареца, една прѣдверна келия (ашевая-наречена), служаща и за мутвакъ, и за келеръ, и за прѣдня стая, която обикновенно е назначена за ученика на стареца.

Долу, въ двора, околорвѣтъ, сж настанени въ разни мѣста нѣколко чучори (чюшми) съ изобилна вода... Чучорътъ подъ насъ, до нашата стълба бѣше най-скромния, въ отношеніе на това изобиліе...

На втория катъ, гдѣто сми ний, е общата келия, сегашната врѣменна трапезария, само за гоститѣ — калугеритѣ си ядатъ по келиитѣ. На този катъ е и игуменарията...

На сжщия катъ, въ една хгълна стая, на юго-западъ, е стаята на покойния отецъ Неофитъ.

На третий катъ, на истокъ, стаитѣ сж опрѣдѣлени за княжеския дворъ; тѣ сж вече непристъпни за други посѣтители.

Надъ тѣхъ сж стаитѣ, назначени за училище... Азъ можихъ да разберъ за туй училище само едно... Че го има токо по име, да се казва...

* * *

Но да оставимъ вече мѣнастирското здание, че да идижъ въ Съборната Черкова.

Идвами прѣдъ нея, на западната страна. Черковата е заключена. Казватъ ни, че ще чаками догдѣ дойде отецъ клисарьтъ. Ключоветѣ сж у него.

Догдѣ чаками, ний гледами вѣнকাশността, изображения въ папертьта (арктиката), надписитѣ.

Узнавами по надписа, че послѣдний пжтъ черковата е построена въ 1834 (пачало) до 1837 г. (свършена). Тя е на сжщото мѣсто, гдѣто е билъ и стария храмъ.

Правимъ справки въ описанието на отца Неофита. Узнаваме, че и слѣдъ свършването ѝ черковата не била свършена: години трѣбвало да се покриятъ петтѣ кубета съ куршумъ, години—за да се дюшедпса съ този хубавъ, сумакленъ мермеръ, взетъ отъ рилска карьера, години—догдѣ се испиши.

Архитектътъ на черковата билъ Уста Павелъ, отъ с. Карминъ, Сисанайска епархия. Планътъ ѝ е билъ приготвенъ слѣдъ специално, за тѣзи цѣль проваждана една комиссия въ Св. Гора. Комиссията трѣбвало да избере най-хубавия образецъ и тя намѣрила този.

Черковата е построена по византийски стилъ, кръстообразно. Дълга е 65 аршина, широка 44¹/₂. Камънитѣ въ основата ѝ сж били около 3—4 аршина; тѣзи основа е въ земята дълбока на два и повече човѣшки боя. На горѣ, стѣнитѣ, все отъ камъкъ сж стегнати съ желязни пояси, така щото тѣ сж направили отъ грамадната сграда една цѣлостайна канара.

Отецъ клисарьтъ се забави. Ний гледаме изображенията на арктиката... Страшни изображения! Тѣ ни прѣдставляватъ оня миръ, който слѣдва настоящия... Адътъ и Райтъ на Апокалипсиса... на свещеннитѣ прѣдания! Всичко туй дѣйствува потресно върху въображението на вѣрующата *sancta simplicita*... То истрезнява, покъртва, раскайва, поправя... Таквизъ случаи на истинско раскайване и поправяне е имало много. Таквизъ се приказватъ и за тукашнитѣ изображения... Азъ си спомнихъ легендата за изображението, което било написано за царъ Бориса и което най-много спомогнало за неговото кръщение въ християнската вѣра. Кой знае? А може непосредствена причина за великото това и сждбоносно сѣбитие да е било написана едно подобно изображение... Нимà всички легенди сж само басни? Нимà тѣ не сж много пхти история, „апокрифически“ разказвана?...

* * *

Отецъ Игуменъ непревари еклеснарха, намѣри ключа и отвори храма.

Мраморната постилка, по която стѣпваме, е едно изящно нѣщо. Търкаляститѣ фигури образуватъ художественни кржжила, попѣстрени... Живописъта на всѣкъдѣ, по стѣни и кубета, е тоже доста изящно произведение. И то е домашна работа на наши художници: братия Досифѣски Димитъръ и Захария, и Станиславъ, синъ Димитровъ, отъ гр. Самоковъ.

Спирами се особно прѣдъ темблото. Тънка, хубава работата — марангозъ... Такъвъ ежщо марангозъ еж и троноветѣ, нагодени масторски за удобно сѣданье.

Позлата е наложена на много черковни части: освѣтъ на темблото, цѣло въ злато, на иконостаситѣ, амвона, игуменский тронъ и прочее...

XI.

Прѣдъ нетлѣннитѣ останки на Светия Отець.

Епископъ се наведе за да отключи и отвори покривкитѣ на кивота, въ който лежатъ нетлѣннитѣ останки на Светия Рилски Чудотворецъ... Върху този кивотъ има нѣколко тънко работени покривки, забѣлжителни — едни по своята древность, други — по своята хубава, изящна работа.

Кивотътъ се откри...

Прѣклонихъ глава и се поклонихъ на светитѣ мощи. За минута азъ бѣхъ всрѣдоточенъ най-напрѣдъ въ обрядността, която се извършваше прѣдъ мене, сетѣ въ мисли, чувства, впечатлѣния...

Знамъ ли какви чувства и мисли обладаватъ другитѣ посѣтители тукъ, прѣдъ този драгоцѣненъ кивотъ! Струва ми се, обаче, че едва ли ще се намѣри българинъ, който, знаейки щогодѣ отъ живота и дѣятелността на Светия Отець, прѣди хилядо години, въ врѣмето на царь Петра, Симеоновъ синъ, който, казвами, да се не проникне, макаръ за минута, отъ истинско чувство на благоговѣйно почитание къмъ памятыта му...

Свети Иванъ Рилски!

Колко е просто, а колко е важно, велико, светителско житието му!

Болѣрски синъ, — поправамъ моята история, въ която по погрѣшка, на слѣдъ Иречка, го наричамъ овчаръ, — самъ болѣринъ, той се родилъ въ 846 година въ с. Скрино, нинѣ Курилово, Софийско. Сигурно интеллигентенъ, развитъ, за онова врѣме даже високо-образованъ, Свети Иванъ още юноша възненавижда „свѣта,“ свѣтъ, пѣленъ съ грѣхове, когото той, юноша, младъ, неопитенъ, не е смѣлъ да се опитва да поправи. Той намѣта, прочее, монашеско одѣяние, бѣга тукъ далечъ отъ този свѣтъ, и, считалъ се немоцненъ да направи друго, прѣдава се на постъ, молитва и благочестивъ животъ. Неговитѣ съчувственници го дирятъ; той ги избѣгва; пращатъ му по-

дарки, злато, сребро, облъкло, храни,—той ги повръща. Той се рѣшилъ да живѣе сиромашъ, да умре сиромашъ за да прѣдаде на ученицитѣ си всичкото богатство, което той донесълъ, пазилъ и запазилъ въ тѣзи Велика Рилска Пустиня—своя духовенъ завѣтъ. Той билъ принуденъ да завърти око̀ло си цѣла монашеска челядь, да основе още приживѣ монашеско общежителство и мѣнастирь, да учи, назидава, просвѣтлява въ благочестивъ, праведенъ и душеспасителенъ животъ, безъ да забравя да прѣдаде на ученицитѣ си нѣкои велики за онова врѣме наставления. Прѣди смъртта си той имъ прѣдалъ своя завѣтъ — уставъ, въ който се съдържало ученето какъ да живѣятъ слѣдъ смъртта му: прѣпитание съ трудъ, пазене и въспитаване народа въ православната вѣра, избѣгване язически и чужденски суевѣрия... II, отдалеченъ отъ ученицитѣ си, въ пълно уединение, той, 70 годишенъ старецъ, прѣдава Богу духъ. Ученицитѣ му го погребватъ тукъ, при пустинното му жилище (946 год.).

Свети Иванъ Рилски!

Че гдѣ е светостта му? Азъ не бихъ и смѣилъ да си поставя този въпросъ. Но многоученитѣ—всезнайкитѣ вече у насъ ги има—поставятъ и по-страшенъ отъ него: гдѣ е божеството на Богочеловѣка, на самия Богъ?

Светостта на основателя на Светата Рилска Обитель е въ цѣлия редъ негови скромни, безмълвни, но велики подвизи, приживѣ, и въ чудодѣйственността на неговата паметъ—слѣдъ смъртта му.

Той е светия не само за онѣзи морална сила, която го е прониквала още отъ юноша, която го е тласнала тукъ, въ пустинята, като е далъ гърбъ на болѣрство, на почести, на чинове, на раскошъ, на сладъкъ и шуменъ животъ въ свѣта. Нима той не е можалъ да бѣде единъ отъ приближенитѣ на тогози царь Петра, който, като отива отъ Прѣславъ въ Сръдецъ, счита за свой дългъ да обхожда непристѣпнитѣ рилски гори за да наиде и срѣцне Св. Отецъ и да му се поклони?

Той е светия не само защото е прѣкаралъ цѣлъ животъ въ прѣко общение, чрѣзъ молитвитѣ си, съ Бога, Творца всѣмъ видимимъ и невидимимъ, въ помисли за небесното царство, въ ходатайство за пазенето на Българското отечество отъ всѣкакви напасти и за вразумление управницитѣ — царя и болѣритѣ — на държавата.

Той е светия още и за това, даже и главно за това, че не е рачилъ да се поддаде на онова развратено византийско влияние, хлуйнкло отъ всекъдѣ въ двора на царь Петра, навѣяно отъ прилива на чужденци, дошли съ византийката съпруга на царя; че когато царь Петръ иска да му се прѣдстави, той отблъсва туй негово желание, като не е искалъ, види се, да бжде искушаванъ, и кой знае още по какви неиздирени, за сега поне, съображения; че въ отговоръ на царь Петровото писмо, Светия Отець му праща друго, пълно съ велики уроци и поучения за религиознитѣ, общественитѣ и държавни длъжности на единъ глава на държава!

Азъ се прѣклонихъ ниско прѣдъ всеиспълняющия, въ този храмъ, въ тѣзи света мѣстность, духъ на великия българинъ, защото той е казалъ на царь Петра: „не уповай на неправду и на восхищение не желай!“

ХП.

Малко история. — Положението на България при царь Петра. — Писмото на Св. Ивана и неговото значение.

Види се, Св. Иванъ ще е ималъ сериозни причини за да напиши на царь Петра известното си, пълно съ общественъ мораль и християнско благочестие писмо.⁴⁾

Нека си спомнимъ въ кратецъ епохата на царь Петровото царуване.

Умира великий Симеонъ (927 г.). Защо е прѣдалъ прѣстола на своя втори синъ царь Петра, като лишилъ отъ него по-стария си синъ Михаил — историята мълчи. Можемъ да прѣдиполагамъ, че и тукъ женско и византийско влияние сж дошли да накърнятъ не малко величието на този български господарь.

Михаилъ е билъ отъ първата покойна жена на Симеона. Петръ, съ Ивана и Бояна, е билъ отъ втората му жена болѣрка, сестра на Георги Сурсовула. Петръ не е билъ нито личенъ политикъ, нито виденъ воинъ, нито способенъ управителъ: той билъ слабъ въ всеко отношение; отличавалъ се само по извънредно голѣмата си *кротость*, *миролюбивие* и *благочестие*. При таквизъ качества, отрицателни и положителни, въ онова врѣме, не е могълъ никои да управлява, да

побѣдява, да се прослави. Царь Петръ оставилъ до пѣкъдѣ управлението на царщината си на вуйча си Сурсовула, който лека по-лека допиналъ всичко въ рѣцѣтъ си. И България се наднича къмъ своето падание. Братията на царь Петра, докачени отъ разни причини, взели да се бунтуватъ; войниците му, излѣзли изъ школата на прѣднитѣ воинственни царе, се присѣдинили къмъ тѣхъ; книжнината, едва токо що развита, клюмкля на увѣхване; Сурсовулъ прави мирни прѣговори съ Византия, води Петра тамъ (927 год.) и на Балжлии (Пигахъ) царь Петръ се вѣнчава съ Мария, внучката на императора Романа.

Наистина България заживѣва миренъ животъ, слѣдъ 13-годишни кръвопролитни войни, захванкти, но недовършени, отъ Симеона, съ велики замисли и кроежи. Наистина, Византия при този миръ признала царю Петру царския му титулъ и на архиепископа Данила — патриаршески санъ. Наистина, че Византийцитѣ се обвързали дору да плащатъ на Българитѣ годишенъ данѣкъ и нѣтъ отстѣпили формално, съ договоръ, много фактически прѣвзети отъ Симеона земи дору до Пловдивъ, включително. Но, каква полза отъ това? Царь Петръ допустижлъ въ страната му да боравижтъ византийци; роскожтъ, развратжтъ, всички други пороци на византийското влияние, надошли и се вгнѣздили въ двора му. Съ туй византийско влияние и съ този миръ царь Петръ гонѣлъ да достигне смазването на вжтрѣшний бунтъ на братията си, Георги Сурсовулъ пѣкъ гледалъ да умаломощи нѣкои отъ недоволнитѣ български болѣри. Кжсно, много кжсно царь Петръ разбралъ до какдѣ порочното влияние на византийството е довело царството му.

Наскоро, слѣдъ мира и оженването царь Петрово, нѣкои отъ болѣритѣ, привикнжли на воинственность, походи, боеве и побѣди, възмутени отъ мекушавоштя, неправдитѣ, които се появили въ царския дворъ, съставяли заговори ведижъ да свалятъ царь Петра (927—928) за да вскачжтъ на прѣстола брата му Ивана; други пакъ (930 г.), когато тѣ направили по-енергично възстание и прогласили за царь по-стария Петровъ братъ — монаха Михаила. Мятежниците би сполучили, защото били яко уредени, но Михаилъ умрѣлъ и тѣ го ударили на завоевания къмъ Гърция.

Най-послѣ, при Петра се е подигнжло, както се знае, онова грамадно западно-българско движенне (963 г.), което

имало на чело си болѣрина Шишмана Мокри (съ четиримата негови синове Давида, Моисея, Аарона и Самуила) и което послужило за основа на Самуиловата държава. Шишманъ Мокри е билъ главатаръ на едно отъ 40-тѣ дребни княжества и воеводства отъ разни славянско-български колѣна — Бързацитѣ. Той не можилъ да сваля царъ Петра, но прогласилъ второ българско-западно царство.

Въ туй врѣме на държавна слабостъ, междуособия, дворцова мекушавостъ и развратъ е живѣлъ Св. Иванъ Рилски. Въ туй врѣме българската черкова била пояждана тоже отъ разни прави и неправи религиозни учения съ политически тенденции, каквото е било богомилството...

Като разгледвами по-внимателно писмото на Св. Ивана до царъ Петра ний се догаждами защо святиелтъ исказва тѣзи горчиви истини и поучения на царя. При изучаванѣто живота и дѣятелността на Св. Ивана и историята на неговитѣ нетлѣни останки може да се допустне и друго прѣдположение: Свети Иванъ не е билъ привърженець на царъ Петра, и, вѣроятно, ще е билъ единъ отъ недоволнитѣ му болѣри.

И, естествено, този строгонравенъ и благочестивъ българинъ не е могълъ да съчувствува нито на мекушавата царъ Петрова политика, нито на роскошний му дворъ, нито на порочното византийско влияние, въ което го поддържалъ Сурсовулъ, а услила царица Мария.

Благодарение на туй обстоятелство, че Свети Иванъ е билъ единъ протестующъ недоволникъ отъ царъ Петровата политика, той е извикалъ въ пустинята, около себе си, масса привърженици. Така най-лесно може да се уясни навалицата отъ почитатели и ученици, които веднага съ отшелничеството си Св. Иванъ е извикалъ и набралъ около своето диво и пустошно обиталище. Той ги избѣгва, тѣ го намѣрватъ. Така най-лесно може да се обясни това отказване на Свети Ивана да види царъ Петра, който самъ ще е искалъ да го види, между другото и отъ съображения да си го задобри.

Царъ Петръ проводилъ Светому Ивану много златни подарки и хранителни припаси. Светийтъ Отець му пиши, като му повръща златнитѣ дарове: „Постническія снѣди⁵⁾ приѣмлю, злато же твое самъ имѣй.“ И веднага неговийтъ трезвенъ умъ на съврѣмененъ българинъ, грижливъ за отечественното тогавашно положение прибавя, какво трѣбва единъ

царь да прави съ златото, което не е нужно нему: „зѣло повредятъ таковая иночествующихъ.“

„Обаче — продължава Св. Отецъ — ниже ты, діадемоу обложенный долженъ еси въ сихъ услаждатися.“ И той му расправя ясно, откровенно, безъ забикалки, за какво трѣбва на царя богатство, което въ всѣки случай не трѣбва да се употребява за негови лични наслади. „Аще бо писано, держава царю богатство, но во оружія и воинства то истощавати, а не на своя сласти, къ убогимъ же паче и нищымъ, къ нагимъ и бездомнымъ.“

Какъ дълбоко ще е боднѣло и колко силно ще е заболѣло царь Петра това поучение на Рилскій Отецъ. Той, оттегленъ отъ воененъ животъ, той, кроткийтъ и слабъ царь, който билъ оставилъ венчико въ рѣцѣтъ на Сурсовула, който билъ заключилъ миръ съ Византия и, така, спрѣлъ естественното развитие и ширенѣе на България, чува да му казватъ: „държавното богатство е потрѣбно царю за неговото воинство, за туй да го разнася.“ Отецъ Иванъ е знаелъ, че тогавашна България, оградена отъ всѣкъдѣ съ душмани, имала е нужда да бѣде най-малко поне почитана отъ вѣнъ, да бѣде яка отъ къмъ воинство. Той е знаелъ, отъ друга страна, че идеалитѣ на тѣзи България сж могли да бѣдхтъ достигани пакъ съ воинството, необходимо и за вѣнкашно величие и за вътрѣшенъ, по него врѣме, редъ.

Светий Отецъ е билъ запознатъ, ако не е билъ и личенъ свидѣтель, на распустихтия въ двора животъ. За това той изрично порѣчва щото богатството „а не (истощавати) на своя сласти.“ И добавя: „къ убогимъ же, паче и нищымъ, къ нагимъ и безкровнымъ.“ Исека ли и дума, че по онова врѣме, колко животътъ и да е билъ простъ, невзискателенъ, нуждитѣ малки и леки за удовлетворение, пакъ е имало и нищи, и наги (голи) и безкровни (бездомни)? Постоянитѣ по-прѣдишни войни, настоящитѣ междуособия, домашни раздори и гонения не сж могли да не дадхтъ голѣмъ контингентъ хроми, ранени, инвалиди, които, веднѣжъ станжли негодни за работа, не сж могли нито да се прѣхранѣтъ, нито да се облѣкхтъ, нито да се доберхтъ до дома си, ако сж имали своя стрѣха. И тѣ, понятно, сж гинѣли немилни-недраги по голѣмитѣ друмища и кръстопѣтища, като сж прѣстирвали рѣка за милостиня—изоставени безъ държавно и общес-

твенно призрѣние, безъ частна помощъ, безъ царска милость. Било е, прочее, не може да бѣде по-умѣстно по-разумно поучението на Св. Ивана: „Тѣмже аще хоцещи съ земнымъ и небесное наслѣдовати царство, буди щедръ... да исходятъ нищии радостны отъ твоя палаты.“

А какви знаменателни уроци се съдържатъ въ апострофа: „Не уповай на неправду и на восхищенія не желай!“ Не се надѣвай на неправдата и грабежъ не пожелавай! Това обращение е имало винаги значение къмъ всички недобрѣ упжтени, неправилно възпитани, разглезени, ласкани, заслѣпявани държавни глави и всевъзможни болѣри. Свети Иванъ е искалъ да напомни онова велико правило: „правдата е основата на държавитѣ.“ Махнете тѣзи основа и държавата е загинкла. Той още тогазъ е протестираалъ противъ лъжеучението, че силата е право и обратно. Да! съ сила може да се спечели, но то ще бѣде за кхсо врѣме, а вѣкове и тисящелѣтния може да се живѣе само съ правдата. Това е истина, която нашитѣ възпитатели и проповѣдници би трѣбвало да проповѣдватъ и днесъ колкото могатъ силно и високо, защото мнозина не я съзнаватъ или не ѝ вѣрватъ.

„Буди кротокъ же и тихъ и благоприступенъ ко всѣмъ, на всѣхъ отверсти твоя имѣя очи!“... Благоприступенъ ко всѣмъ... Държавний глава трѣбва да бѣде като баща на държавата си, на гражданитѣ, на синоветѣ на отечеството. Той прочее трѣбва да бѣде достъпенъ за всички; всѣки да може да се обърне лесно къмъ него, лесно да му се оплаче, да подири правото си и лѣкъ на болката си. Иначе, особно за онова врѣме, когато установенитѣ власти не сж били нито така уредени, нито така разграничени въ вѣдомство и надлѣжностъ, многожди правитѣ сж губяли правата си. Не само царьтъ е трѣбвало да бѣде „благоприступенъ ко всѣмъ;“ нѣщо повече: „на всѣхъ отверсти твоя имѣя очи.“ Той е билъ длъженъ самъ да има отворени очитѣ си надъ тѣхъ, всичко да разузнава да ли не се е извършила нѣкоя неправда нѣкому и да я заличава.

„Да проливается на всѣхъ твоего милованія масло!“ Тукъ е ясно посочено на единъ отъ онѣзи царски атрибути, които съставляватъ най-блѣскавото украшение въ короната на Държавния Глава — милостъта.

„Да сияетъ свѣтлостію добродѣтелей твоя Багряница...“
Свети Иванъ изсочва въ приведенитѣ редове на писмото си нѣкои отъ тѣзи цареки добродѣтели, достойни като слънце да свѣтѣтъ върху царската багряница.

И най-сетнѣ, като дълбоко вѣрующъ и искрено прѣдаденъ на християнското учение и спасение проповѣдникъ, Свети Иванъ, съвършено умѣтно, сключва писмото си: „Яко да Царь царствующихъ и Господь господствующихъ видѣвъ таковое твое усердіе, подасть ти яже око не види благая, и ухо не слыша, и сердце чловѣку не въздоша.“

ХІІІ.

Приключения съ мощитѣ на Св. Иванъ. — Какъ сж били тѣ пайдени въ Търново. — Какъ сж били прѣнесени въ Св. Рилска Обитель.

И нетлѣнитѣ останки на Рилския Святитель иматъ своята чудна и доста странна, непонятна история.

Непонятността заслужва да се изучи, раскрие и разбере. Азъ само подигамъ въпроса. А ето той въ що състои.

Защо е било това отдалечаване отъ Великата Рилска Пустиня, земното обиталище на Свети Ивана, нетлѣнитѣ му останки? Защо, прѣвъ всичко време на българското царство, не е било допустнхто да се донесѣтъ тукъ мощитѣ му, да се настанѣтъ по близко до неговата обитель, а сж били разносянитѣ по София и Търново? Защо е трѣбвало да падне българското царство подъ турцитѣ, че едва тогазъ да се прѣнесѣтъ тѣзи мощи въ Рилската Обитель?

Истина е, че първото прѣнасяне мощитѣ на Св. Ивана отъ Рилското му обиталище въ Срѣдецъ е станкло, по заповѣдъ на самия Св. Отець „понеже явился во снѣ игумену и заповѣдалъ му“⁽⁶⁾ това; но отсетнѣ никой правомѣющъ не е заповѣдалъ и распореддалъ щото тѣзи мощи да се носѣтъ въ Маджарско, да се връщатъ назадъ въ Срѣдецъ, отъ Срѣдецъ да се прѣвозватъ въ Търново — въ времето на царь Иванъ Асѣня (1208 год.).

Както житието на Светителя, така и устното прѣдание⁽⁷⁾ твърдятъ, че още приживѣ Светий Отець основалъ братство и обитель, която по-късно се установила тамъ, гдѣто е сегашний мѣнастирь. Това се доказва и отъ самия завѣтъ на прѣподобния отецъ. Това братство и обительта не сж се разстроили,

разнебитили и слѣдъ смъртта на Св. Ивана. Напротивъ. Когато се открило, че неговото усонше тѣло било „всякія тли непричастно, благоуханіе же веліе испущающе;“ то отъ тогазъ „многая и различная чудеса совершахуся у гроба по вся дни и различныя болѣзни уврачевахуся.“⁸⁾

Естественно е било, прочее, щото и братството, и мѣнастирътъ да държатъ щото Светителовитѣ останки да сж при тѣхъ, въ близость на старото жилище на Прѣподобний Отець. Завѣтътъ — уставъ, що оставилъ Свети Иванъ — е цѣлъ учредителенъ законъ; той е „уставъ за живѣніето иноческо и за строеніето манастирско.“ Той билъ написанъ на мембрана —кожа и се спазилъ въ манастирската ризница до 1390 година — послѣдното пълно манастирско разорение. Отъ оригинала се спазилъ само единъ прѣписъ, който се държи за автентиченъ.

Но било що било, а ний виждами че тѣзи нетлѣвни останки, се носѣтъ най-напрѣдъ въ Срѣдець, послѣ въ Маджарско, (градъ Острогомъ), послѣ се връщатъ пакъ въ Срѣдець и най-послѣ въ Търново, въ врѣмето и съ грижитѣ на царь Ивана Асѣня и при патриарха Василия. Въ продължение на всичкото врѣме отъ прѣнасянето тѣзи мощи въ Търново, до като пропало българекото царство подъ турцитѣ, мощитѣ на Св. Ивана не били подирени отъ рилското братство. Защо?... Само слѣдъ това пропданье ний виждами манастирски пратеници се растичватъ на всѣкъдѣ — въ Търново и Серезъ, явяватъ се при търновски болѣри, при търновски кади, при валиде-султанката и най-послѣ исходатайствуватъ, съ голѣми старания, усилия, молби и тицания завръщаньето на мощитѣ въ манастирската ограда на Рилската Обитель. Защо това неподирване на тѣзи мощи?

Отець Неофитъ Рилски ни дава едно двоико обяснение на въпроса. На едно мѣсто той казва, че ученицитѣ на Прѣподобния Отець не сж отивали противъ прѣданията му, не се грижили за нищо „плѣтско“ и не рачили да се молятъ на „князе и на сини челоуѣческія“ и „каквото тѣхния учитель и наставникъ Бога ради се отстрани отъ царското видѣніе.... така и они нѣмали грижа и попеченіе да се прѣдставляватъ прѣдъ царе и князе и велможи“ (стр. 28).

По-долу, обаче, отецъ Неофитъ изказва друго прѣдположение, много по-близко до истината. „Но какъ въ това дусотно и петдесетъ и петъ годишно разстояние, що сж стоели

мощитѣ, тамо до послѣднето имъ прѣнесение въ Рилската пущина, не сж ги потресили рилскитѣ иноци да си ги прѣнесжтъ въ своя манастирь рилски, когато и манастирътъ е билъ въ цвѣтущо състояние?...“ пита той и си отговаря: „това нѣщо е за насъ непонятно и неудоумѣва ми се какъ да се согласиме... Но, можемъ, продължава той, весьма праведно и вѣроятно е да заключаваме, защо сж ги тресли и искали, но не имъ сж ги дали.“ Отець Неофитъ пакъ прилага въ обяснението си, че и отпослѣ въ „турското веке владѣние“ пакъ не имъ ги дали „тамошний народъ“, ако не би имали царски повелителни писма (фермани) отъ тогавашния турски царь—султанъ Мухамедъ II до търновския властелинъ (стр. стр. 35, 36, 37 и 38).

Азъ приемамъ напълно първото прѣдположение на отца Неофита, т. е., че манастирското братство е дирило и искало нетлѣнитѣ останки на Прѣподобния Отець; но не мож да се съгласимъ съ второто, че тамошний народъ не ги давалъ. Нѣ тамошний народъ, а царьтъ, болѣритѣ не сж ги давали. И по-прѣди, и слѣдъ паданьето на царството, пакъ болѣритѣ не сж ги давали... Свети Иванъ не е билъ твърдѣ обиченъ тъмъ, едно защото той е проповѣдвалъ „не уповай на неправду, ни восхищеніе не желай, — „не надѣйтеся на князи и сыни чловѣческія“ и още—за причинитѣ, които се изложиха по-горѣ. Освѣнъ това, понеже чудотворнитѣ мощи на Светеца би били опасни въ рждѣтъ на која и да било енергическа и разумна оппозиция, на които и да било царски и болѣрски противници, то духътъ на самосъхрана, духътъ на самоотбрана е подсказалъ на власть имацитѣ да не допускатъ въ Рилский манастирь мощитѣ на Светеца.

Моето прѣдположение намѣрва едно силно подкрѣпление въ старото житие на Светаго Ивана. То се потвърждава даже и отъ една цитата у самия отецъ Неофитъ.

Въ житието се разказва, че прѣдначинателитѣ за прѣнасянъе нетлѣнитѣ останки на Светия Отець били трима братия—Давидъ, Теофанъ, Иосифъ, отъ които послѣдния не доживѣлъ да види изпълненъ тоя великъ за Светата Обитель актъ. Като узнали, гдѣ се криели тѣзи мощи — въ врѣме на прѣвземанъе Търново отъ турцитѣ, нетлѣнитѣ останки били потулени — тѣ проводили посланници въ не отдавашната българска столица и поискали да имъ ги дадатъ. Обаче „го-

лъмцитъ, като се научили за причината на идването имъз, направили голъмъз мятежъ срѣщу народа и всѣкакъ се прѣвпирали и крамолили за да не го даватъ да се прѣнесжтъ отъ града⁹.)

Слѣдъ това съпротивление на „первѣн отъ гражданъ“ — власть имащитѣ вече не сж били —, потрѣбвало да се обърижтъ къмъ мѣстното началство за да разрѣши прѣвпиранията. Рилскитѣ пратеници се оплакали на мѣстний кадия, той да се произнесе. Но, види се, той не смѣялъ да иди противъ упоритостята на „первѣн изъ гражданъ.“

Тогазъ мѣнастирскитѣ братия тръгватъ по високи и най-високи „капии.“ Слѣдъ дълги скитания, тѣ намѣрили Валиде-Султанката (царската майка) Мара — жена на султана Мурада, майка на султана Мухамеда (Мехмедъ) II, която тогава живѣла въ една лѣтна резиденция, на вилла, близу при Серезъ. Султанката удовлетвори мѣлата на молителитѣ, нехотатайствува мѣдъ Мухамеда ферманъ за това прѣнасяние мощитѣ на Светеца и зарадвала мѣнастирскитѣ братя.¹⁰)

Султанъ Мухамедъ Челеби издалъ фирманъ до Търновския кадия да се отпустихтъ нетлѣннитѣ мощи на Св. Отець. „И убо царскимъ давшымся писаніемъ отъ иночествующихъ судящему (на кадията), повелѣвающимъ оному скорѣйше дати пустыннымъ мужемъ пустыннаго свѣтилника Іоанна, дается тѣмъ отъ судящаго въ руки абіе отъ много желаемое имъ сокровище, всечестная богоноснаго рака,¹¹) и тако крамолѣ отсюду конецъ пріемшей, любопрителное отъ среди въ обѣихъ разрѣшился“ (стр. 36.)

Иска ли слѣдъ това и дума, че нетлѣннитѣ останки на Св. Отець сж били отнети съ сила отъ Търново и прѣнесени въ мѣнастиря. Но защо „первѣн отъ гражданъ“ не сж ги давали тогазъ, защо и по-прѣди не сж ги давали „когато сж били приехтствуваели тамъ и царували бѣлгарскитѣ царь“ — върху този въпросъ не се е произнесълъ до сега никой, до колкото ми е познато. Отець Неофитъ (стр. 36 и 37) се радва, защото щомъ не ги давали въ бѣлгарско врѣме и трѣбало отсетѣ съ фермани да отнематъ тѣзи прѣподобникови мощи — „така се добрѣ соглашава той въпросъ, и освобождавателъ и рилскитѣ иноци отъ тоя порокъ, защо сирѣчь не сж имали грижа и радѣніе да си потърсжтъ толко врѣме бащинията (сир. мощитѣ своего отца).“ Но въпросътъ, който ний поставихми е съвѣтъ други и той си остава откритъ.

XIV.

Двѣ думи за другитѣ светини въ черковниѣ храмъ.

Би могло върху много, твърдѣ много нѣщо да се сирѣ вниманието на единъ наблюдателенъ и любознателенъ посѣтителъ на Рилскій Мънастирь. Само въ черковата той би ималъ прѣдмети за наблюдение и изучаванне масса. Но, нека пакъ кажж, азъ нѣмамъ задача да охванж, да опишиж и да изложж всичко.

Азъ слагамъ тукъ само впечатлѣния и бѣгли бѣлѣжки.

Спирами се — и всѣки посѣтителъ на Рилската Обитель ще направи това — спирами се прѣдъ чудотворната икона на Св. Богородица, една знаменита Светиня. Тя е знаменита едно, поради древността си, изящността си и важноността си; друго, защото тя е дарена, споредъ прѣданието, отъ сжщата Султанка Мара или Каломария, Мурадова жена, която е измолила у внука си Мухамедъ-Челеби фермана за прѣнасянне мощитѣ на Св. Отецъ. Иконата е имала драгоцѣнни околорвѣтъ украшения; но тѣ били ограбени и унищожени — неизвѣстно кога и отъ кого. Тя е висока 6 рупа и широка $4\frac{1}{2}$. Въ срѣдата е изображението на Прѣсвета Богоматерь, а на четиритѣ страни има 32 прѣградки съ толкозь мощици, нетлѣнни останки отъ разни светини български и не български, припознати отъ Православната Черкова.

Прѣданието разказва, че тѣзи сжщата Мара, иначе Каломария, е подарила на Св. Рилска Обитель и единъ покровецъ (понявица), който тоже билъ една отлична драгоцѣнностъ. Злодѣи разбойници, нѣкога като ограбили мънастиря, отнели и тѣзи светиня, която раздѣлили помежду си, като я нарѣзали на частици.

Не би трѣбовало никого да удивява факта, че госпожа Мара е могла да дава таквиъ подарки на християнскитѣ храмове. Прѣди всичко, не трѣбва да се забравя, че изобицо турцитѣ сж били винаги снисходителни къмъ християнскитѣ си или потурчени съпруги. Има не само цѣлъ редъ прѣдания, които потвърждаватъ това, но и явни, исторически доказателства. Освѣнъ това, въ началото на турското завоевание въ Балканскій полуостровъ, турцитѣ сж се отнасяли съ извѣстно почитанне къмъ християнскитѣ свети храмове, мѣста и светини. Само тамъ тѣ сж истрѣбвали, гдѣто имъ сж се опирали силомъ. Има случай, гдѣто султанка или бенца — християнка

си е оставала пакъ таквазъ прѣзъ цѣлия си животъ, държала е въ къщи икони, палила пмъ свѣщици и кандилце, което вижги си горѣло, празнувала християнски празници.

Впрочемъ, прѣданието въ Рилский Мънастиръ отива по-далечъ и то расправя, че и самъ Султанъ Мурадъ подарилъ обителта съ двѣ голѣми восчени лампади. Тѣ се нахождатъ въ мѣнастиря, тежки били по 12 оки едната и украсени съ злато и други подобни. Султанъ Мурадъ ги подарилъ, когато веднѣжъ, минувайки прѣзъ Дупница, мѣнастирскии игуменъ съ други братия отишли да го поздравятъ.

Чудотворната икона на Св. Богородица стои въ единъ иконостасъ, много красива работа, при амвона. Тукъ „неусыпно“ горятъ двѣ кандила и иконата е заключена, а се вади само въ урѣчени дни. Ключътъ ѝ се пази тоже у епископа.

Въ самий олтарь, на главний прѣстолъ, стои друга една знаменита мѣнастирска антика — единъ староврѣмски кръсть — рѣзна рѣчна работа, достойна за виждане и поклонение. Този кръсть е високъ до единъ аршинъ. Отъ едната му страна сж издълбани 12-тѣ Господски празници и други ликове на свети угодници; отъ другата — пророцитѣ и нѣкои свети. Споредъ едно прѣдание, този кръсть билъ работенъ отъ единъ монахъ въ мѣнѣстиря прѣди стотина години, въ онова врѣме — когато рѣководѣнието било достигнало въ него до пълното свое усъвършенствување.

Чудотворната икона на Св. Ивана Рилски — друга антика — се нахожда въ параклиса на Св. Николая, на сѣверната страна. Въ параклиса на Светия Отець се нахожда една съврѣменна, твърдѣ масторски работена, негова икона — както е щамбата му — работена въ Руссия отъ монашенки и подарена отъ една вѣрующа, испѣлена, слѣдъ литургии, извършени тукъ за нейното здравье.

Прѣди да оставимъ храма — нека поменемъ за множеството изображения по стѣнитѣ и сводеветѣ, работени съ иждивението на разни пожертвователи — нарѣчени по старому обичаю — „ктитори.“ Въ параклиса на Св. Ивана Рилски на западна страна, отдѣлено отъ ликоветѣ на светитѣ съ черти, има двѣ явно свѣтски изображения на бѣлци: бюстовеѣ на мъжъ и жена. Мъжътъ въ градска носия отъ пѣрвата половина на това столѣтие; на главата му е шубура, съ кожухче; жената е съ черна забрадка. Единъ надписъ обеснява, че

този мъжъ е „честнѣйшии и благороднѣйшии господинъ Вълку Теофоричъ Чаликоглу, градоначалникъ Филиппополеки, родомъ отъ с. Копривщица,⁴ а жената е съпругата му — „госпожа Рада.“¹²) Именно живописъта въ този параклисъ е станъла съ тѣхно пждивение.

Излазями отъ съборния храмъ на мѣнастиря, изгледвами пакъ вѣнкашнитѣ изображения въ арктиката и се спирами прѣдъ гроба на Отца Неофита Рилски. Една скромна мраморна плоча въ зида на черковата до гроба му носи надписъ:

„Тукъ лежатъ послѣднитѣ останки на Отца Пронгумена Даскалъ Неофитъ, роденъ на 1799 год., починъкъ на 1884 г. 4 Януариа. Той биде единъ отъ възродителитѣ на ново-българската ни книжнина, и най-вѣренъ труженикъ до послѣдното си издихание останъ.“

„Упокой Господи души его съ праведними.“

Не може да бжде по-смирень надписъ за по-велика и по-многозаслужена дѣятелность...

XV.

Въ мѣнастирската библиотека.

Една скромна келия, на долния катъ, е прѣвѣрижта въ библиотека. Драгоцѣннитѣ ръкописи и безцѣнный хрисовуль на царъ Иванъ Шишмана се нахождатъ въ това затулено хранилище. Отецъ библиотекаръ ни успокоява съ прѣдетолящето и неотложно приготвянье на бжджцето помѣщение за библиотеката. Чакатъ сега дулани и други принадлежности отъ Бруха, въ София, у когото е поръчано, щото трѣбва.

...Влазями въ келията: най-напрѣдъ една прѣдна стая — въ нея сж книгитѣ на дѣдо Неофита Рилски, слѣдъ това иди главната библиотечна стая.

Щомъ встживами въ нея — на срѣща ни се исправа — „златопечатлѣното слово на царъ Иванъ Шишмана,“ този хрисовуль, който той дарилъ въ врѣме на царуванието си — рилскому мѣнастирю.

Прѣди дваесе и петъ години азъ бѣхъ дошелъ тукъ да се поклонж главно на този хрисовуль.

И сега, азъ пакъ искахъ да го видж, да го видж отъ близу съ очитѣ си, съ собственитѣ си очи, да го засегнж съ рѣцѣтѣ си и да повѣрвамъ.

И тогазъ, и сега искахъ да повѣрвамъ.

Бѣше ми станкло, сѣкашъ, една болестъ недоумѣнието : що е било туй за българско царство, отъ което не сж останали културни паметници и писменни слѣди за вътрѣшния му животъ...

Азъ бѣхъ питаль и распитваль, дириль и прѣдирваль особно върху това : нѣмаше ли, най-послѣ, какъвъ годѣ оцѣлѣтъ писменъ паметникъ за законодателнитѣ, административни, общински наредби въ врѣмето на тѣзи велики царѣ, на тѣзи Симеоновци, Самуиловци, Асѣновци?

Нѣмаше ли никакви дирки отъ тѣхнитѣ държавни наредби, по които сж строили и устройвали, редили и уреждали, управляли и расправяли вѣчката България отъ Тисса и Дунава до Бѣло-море, отъ Охридско Езеро до Черно-море?

Много сж горили грѣцкитѣ духовни тирани българскитѣ пергаменти, писменни паметници, важни и незнайни, но какъ не можѣ да оцѣлѣе божемъ една каква годѣ книга отъ онѣзи, каквито виждами у другитѣ съсѣдни и далечни намъ народи? Какъ не се откри у насъ какво-годѣ подобие на сѣрбския Душановъ законникъ? У другитѣ съврѣмenni намъ съ онова врѣме народи все сж останкли какви-годѣ законодателни паметници. У Хърватитѣ — Винодолский статутъ, у Поляцитѣ — Вислицкий статутъ, у Чехитѣ — Конрадова правда, у Руситѣ — Русская правда на Ярославъ и всевъзможни единъ отъ други по-цѣнни останки за минхлото величие, управление и държавно устройство въ страната имъ.

У насъ?

Ядъ ме бѣше.

Припадки отъ ярость ме нападахъ дору по нѣкога и се бунтувахъ не единъ пкътъ и противъ Симеона, и противъ Самуила, и противъ Асѣновци, великани, на които и величието отричахъ, защото тѣ ширили чрѣзъ завоевания държавата си, грабили всевъзможни плячки, задоволявали се много пкъти и съ жива стока, съ гъркини, маджарки, влахкини, еврейки, съ злато, сребро, златоткани и пѣстри одѣвания, а не намѣрили врѣме да се спрятъ върху една що-годѣ по-сериозна организаторска дѣятелность. Та и да ли сж мислили тѣ за организация и за държавни наредби и до колко сж мислили за подобни материи нашитѣ прадѣди : царѣ, князѣ, болѣри, знайци и незнайни, голѣми и малки българи съ чинове и безъ чинове?

Кой знае?

Всеки ще разбере при едно таквось настроение съ каква прѣхласнѣностъ азъ прѣди 25 години съмъ се приближилъ до хрисула на царъ Иванъ Шишмана, какъ съмъ го челъ и испивалъ съ очитѣ си тогазъ, както, впрочемъ, гледахъ и сега свещенната тѣзи книга на послѣдний български царъ.

Но каква разлика въ видянѣето му прѣди 25 години и нинѣ?

Тогазъ, юноша, въ униформата на студентъ отъ военната медицинска школа, въ Цариградъ, полу-тайно, азъ се яввахъ въ мѣнастиря, като ужка пѣтьомъ, и при все че носяхъ най-хубавитѣ отъ добри и вѣрни хора и мѣста прѣгорѣжки, едва измолихъ отъ дѣда Неофита Рилски да ми посочи светинята.

И въ неговата полутѣмна, полуосвѣтена келия, бѣловластий старецъ, като отвори нѣкакъвъ долапъ, а въ долапа, стори ми се, като изъ нѣкаква дупка, скривалище, измъкнѣ една желѣзна, продѣлговата, цилиндрическа кутня, отхлуни я и отъ нея съ треперливитѣ си рѣцѣ, подобни вече на мощи, извади свещенния хрисулъ...

И азъ го видѣхъ, четохъ го, съ неговата помощъ, четохъ го съ моитѣ собствени очи, пинахъ го съ моитѣ невѣрующи рѣцѣ и... плакахъ отъ вълнение и радостъ.

Въ моя плачъ бѣше цѣло искупление за моето невѣрие, за моето скептическо отнасянѣе къмъ великата наша старина, къмъ славнитѣ български царѣ... Образътъ на Ивана Шишмана ми станѣ по-милъ, по-сжшъ, по-симпатиченъ отъ тоя на Страшмира и на другитѣ му братя. Забравихъ за минута, четоу бѣше галеното дѣте на Иванъ Александра, синъ на втората му еврейка—жена, за хатѣра на която тоя послѣдний напустнѣ влахнѣката си съпруга и даде Ивану Шишману търновското царство, което по право се падаше на по-стария му синъ—Страшмира...

Сега, слѣдъ 25 години, нѣмаше нужда щото свещенната тѣзи грамота да се вади тайкомъ и да се посочва на бърже.

Тя сега висп въ една хубава рамка, прострѣна на цѣла дѣлжина, покрита съ стѣкло за да не могатъ любопитнитѣ и невѣрующи, като моитѣ рѣцѣ, да провѣряватъ сжществуванѣето и съ чувството на осезание и оплѣскванѣе.

Всеки може да види тѣзи светиня, всеки може да чете, всеки може да провѣри златния печатъ, на който лѣщи под-

писа: *Иоаннъ Шишманъ, во Христа Бога, благовѣрний царь и самодръжецъ свѣмъ блггаромъ и гръкомъ, и...* ако ще, слѣдъ това, да не вѣрва.

Слѣдъ видянъето на Шишмановото „златопечатлѣнно слово,“ ний нѣмаше що да се бавимъ въ библиотеката. Наистина тукъ има много рѣдки рѣкописи и интересни стари издания на книги, но за едно прѣгледванъе на подобнитѣ се изисква дълго врѣме, съ каквото ний нито располагахми, нито бѣхми мислили да располагами.

Поспрѣхъ се, въ веѣки случай, върху нѣколко рѣкописни кормчи, върху единъ „Законникъ“ именуемъ, върху една стара рѣкописна кормчия и върху рѣкописна една „История Болгарская“ на Отца Паисия — прѣписъ — и най-послѣ върху нѣкои требници, панигирици, изборници.¹⁶⁾

Въ отдѣла на библиотеката, гдѣто сж разнитѣ скъпи, стари и нови, черковни твари и вещи, тоже се не бавихми много. То сж повечето скъпи одѣжди, кръстове, златни потири и пр., подарени отъ Руссия.

Спрѣхъ се за малко въ прѣдната — гдѣто сж настанени книгитѣ на покойний отца Неофита Рилски.

Тъзи библиотека, кояго състои повече отъ гръцки, русски и малко сѣрбски и бълггарски книги, не прѣдставлява отъ себе нѣщо, особно интересно. Обръщатъ внимание расхвърленитѣ въ нѣкои книги лични бѣлѣжки на знаменитий просвѣтителъ и книжовенъ дѣецъ, които иматъ все май филологическо значение...

Питахъ за рѣкописитѣ му. Дали ги въ Министерството на Народното Просвѣщение. Нѣкои си ходили да ги дирѣтъ за справка; проводили ги въ редакцията на министерския „Сборникъ...“ Не ги ужка намѣрили.

Има си хасъ и тѣ да изчезнѣтъ, сега, когато нито гръци могѣтъ да ги горѣтъ, нито турци да ги унищожаватъ!

XVI.

Хрелевата кула. — Параклисъ горѣ. — Зиданъ въ подземнето.

Хрелевата кула е най-старата сграда въ Рилската Обитель.

Тя се издига въ двора, на сѣверо-источната страна отъ черковата, къмъ олтарното мѣсто. Тя е доста висока сграда,

строена въ 1335 г. отъ единъ сърбски болѣринъ, нарѣченъ Хрель. Този Хрель, види се, ще е билъ намразилъ твърдѣ много свѣта и неговий шумъ, дошелъ тукъ съ богатство, поселилъ се на мира, покалугерилъ се, направилъ нова, каменна и много хубава черкова, построилъ и ново мѣнастирско здание, издигналъ този пиргъ (кула), прѣкаралъ тука живота си и се поминжалъ. За това се расправа обширно и въ самото житие на Св. Ивана Рилски, писано отъ Димитрия Кантакузена.

На кулата и до сега може да се прочете слѣдния надписъ съ тухлени червени букви, виждани отъ къмъ югъ и най-добрѣ отъ самата черкова:

При дрѣжавѣкѣ Господина преѣвисокаго Степана Душана краља съзида си пиргъ господинъ протосекастѣ Хрель съ трѣдомъ великомъ и ексодомъ¹⁷⁾ свѣтому ѿцу Іоаниѣ и мѣтри Бѣжини нарицаемѣки осѣнокница. кѣ. 540 м г. и. е. (1335) мѣто Хр.

Отъ далечъ като я погледнете, кулата ви обвѣва съ старината си, въпрѣки новитѣ пристройки, капаскята и една звѣнарница, които сж пристроени въ ново врѣме къмъ тѣзи славна антика. Става ти мѣчно като сравнишъ грубата работа на сегашното съ сравнително изящната направа на старото врѣме, а още повече ти дожъгѣва като удря въ очитѣ ти и незачитанѣето на туй сегашно къмъ древността. Наистина това незачитанѣе е повсемѣстно; но гдѣ-гдѣ, а тукъ, никога не ми се щѣше да се изсочва то прѣдъ очитѣ ми...

Качихъ се на върха въ вкѣрѣшността на кулата и слѣзохъ долу въ зидана ѱ.

Горѣ ви удивлява прѣдпазливостѣта на човѣка. Хрель се оттегля отъ свѣта и отъ неговата суета, но направилъ здрави и искусени мазгали за да се бори противъ нападателитѣ и разбойницитѣ, за които сж били нуждни все пакъ „свѣтовни суети,¹⁸⁾ богатствата му.

На самий върхъ, на петия катъ, има черковица — параклисъ на името на Прѣображение Господне. Вкѣрѣшността на черковицата е доста гиздава и забѣлѣжителна по своята живопись.

Долу — въ подземлието — е зиданятъ.

Не може да стѣни човѣшки кракъ въ тѣзи катакомба и да не му трѣпне сърдцето.

Тъзи влажни стѣни, тѣзи жельзна верига, вързана о една скала, този „тумрукъ“ и голѣмата халка до него—всичко това ми спомни прѣди три години посѣтената ни страшна тъмница на венецианскитѣ дожи. Но азъ не можехъ да узнаехъ едно нѣщо положително: за какво е служила тѣзи тъмница въ старината. Сега, увѣрватъ ме, тя не служи за нищо. Но тогазъ!

Отецъ Неофитъ Рилски, най-голѣмий познавачъ на старий животъ, прѣдания и битъ въ мѣнастиря, нарича това подземие „страшна темница сир. жилище — зъиданъ.“ Но и той прибавя: „За каковъ конецъ е направенъ тогава, незнаеме. Сега обаче служи за уцѣломудреніе на нецѣломудритѣ и за наказание на прѣступницитѣ, но и за затворъ на приводимитѣ отъ вѣнъ бѣснуети (луди) за исцѣление... и сега не може да служи за друго нѣщо, освѣнъ, ако е употрѣблявана нѣкогашъ като за скришница на монастирскитѣ вещи отъ злодѣйскитѣ нападения и отъ частитѣ пожари.“

Наклоненъ съмъ да приемъ туй послѣднѣо мнѣние на покойний отецъ-учитель. Но все пакъ остава въпросътъ, ами кога е правенъ и станенъ този синджиръ (клада), сигурно не за да се вържатъ съ него „мѣнастирскитѣ вещи,“ а направенъ е за „други конецъ.“

— Сега не се ли употрѣблява този зъиданъ поне въ краенъ случай за нѣкои умоповрѣдени? — питамъ азъ отца игумена.

— Не, отговаря той категорически. Послѣдний тукъ затворникъ, и то по патриарше повѣление, е билъ единъ грѣцки владика, тежъкъ прѣстѣжникъ, исплатилъ грѣховеѣ си въ подземелието прѣди нѣколко десетки години.

И старецътъ ми разказа любопитната история на безименний грѣшенъ узникъ. Той искалъ да става католикъ, папичинъ или униатинъ. Патриархътъ се распореща, хващатъ го, заширатъ и отвеждатъ отъ Цариградъ тукъ—„на заточение“ (сюрюнь). Така се наричало по онова врѣме интернирваніето. Заточений владика билъ подъ строгъ полицейско-духовенъ надзоръ. Но той се опиталъ една нощъ да бѣга. Нарѣзалъ на ивици чергитѣ и килимитѣ, които били въ стаята му, направилъ дълго въже, спустилъ го прѣвъ прозореца на келията си, полазилъ по него долу на вѣнкашната страна на мѣнастиря и се озовалъ свободенъ, въ горитѣ...

На сутринята, уврѣме се сѣтили, уврѣме го подирили и нашли, та го вържили и вдворили въ избраното отъ други за него мѣстожителство. Бунтовникътъ владика не се отчайвалъ. Той се опиталъ да побѣгне вторижди. За това си спечелилъ послѣдното обиталище въ мѣнастиря — този страшенъ зжданъ, гдѣто можелъ да прѣживѣе едва-едва шесть мѣсеца. Владиката прѣдалъ Богу духъ въ подземелнето...

XVII.

Още единъ погледъ въ Мѣнастиря и извъль него.

Малко нѣщо оставаше да видимъ въ стѣнитѣ на мѣнастиря.

Посѣтихми, по обичая, общата стая, гдѣто се пишхтъ доброволнитѣ пожертвования...

Посѣтихми „копрившката одая,“ надъ сама Друшльовица. Тѣзи стая е една отъ най-обширнитѣ и красивитѣ. Тя щѣше да бѣде единственната, която носи названieto на нѣкоя паланка, градъ или село, ако не бѣше токо подъ нея — самоковската все така хубава, съ сжщия живописенъ изгледъ, както първата. Въ копрившката стая струва да се забѣлѣжи една таблица, часть отъ стѣната, върху която сж записани имената на онѣзи „китори,“ които сж спомогли за съоружението, украшението и постиланьето ѝ. Тѣзи имена сж отъ по-старо врѣме; въ сегашно врѣме, види се, има повече грамотни посѣтители, и тѣ сж се опитвали да залчхтъ имената на пожертвовательнитѣ, отъ които нѣкои не ще сж знаели да пишхтъ много хубаво, и да поднишхтъ себе си...!

На сжщия катъ, гдѣто е копрившката одая, посѣтихми другитѣ архондарици, съ лѣвоветѣ, съ разнитѣ други изображения и пр. Всички тѣзи стая сж постлани съ килими, подарени отъ разни поклонници и пожертвуватели.

За да свършимъ съ мѣнастирскитѣ сгради оставаше да излѣземъ извънь стѣнитѣ на обительта... Тукъ е цѣль градъ — съ постройки и пристройки: работилница, фурна, яхари, хлѣвове, дърварница, пощенско-телеграфно помѣщение, гробница...

Въ гробницата ний се позабавихми повечко.

Единъ дрипавъ, гуреливъ, съ едина кракъ вече въ гроба, старецъ ни посрѣщх. Собствено, нѣмаше защо и кой да

ни сръбца. Тукъ е достатъчно и отворено за веѣкиго и веѣкога. Но, искамъ да кажъ, той се случи да излѣзе на сръбца ни.

Една градинка, нѣколко станчки, едно подземелне, и една черковица — това е гробницата. Сѣкашь, искало се е да се науми колко едното е близко до другото и цѣлѣта е достигнѣта... Става излишна веѣка друга проповѣдь за суетата на този свѣтъ съ неговитѣ жилища, градини и прочее.

Тукъ се копажтъ умиращитѣ въ мѣнастиря; тукъ се испращатъ и много смъртни останки, особно черепи отъ разни мѣста на България...

Сжцинската гробница е въ подземелнето... Тукъ на лавици, настанени, нѣкои и въ торби, сж наредени черепитѣ на голѣмо множество усопши. По завѣщанне, близкитѣ имъ сж испѣляли послѣдната имъ воля — донесли сж и настанили тукъ въ това священо пустинно мѣсто тѣхнитѣ смъртни останки, дали се извѣстно пожертвуване за упоминание пмената имъ. Въ недѣлята единъ пѣтъ, служащій нарастасъ въ черквицата, надъ гробницата, се моли за дунитѣ имъ... Черепи отъ Видинъ и Добричъ, Скопье и Търново, Охридъ и Копривница сж тукъ на едно...

Взехъ на ржка единъ-два отъ тѣзи черепи. Искахъ да видѣж чии сж тѣ, на кого сж принадлежали при живѣ... и настрахихъхъ.

Чии сж тѣ? Чий сж тѣзи черепи? Кой ги е носилъ при живѣ? Богатъ, сиромахъ, честитъ, злочестъ, старъ, младъ, черноока или русса... Черепитѣ мълчатъ; надписитѣ мълчатъ; гробницата мълчи. Въ надписитѣ се чете само името: Иванъ отъ Велесъ и годината на смъртта му; Рада отъ Копривница и толкозь... Какво сж вършили въ живота си „носителитѣ“ на тѣзи черепи; какви събития сж сами прѣживѣли; какви събития сж сами създали; какви слѣди сж оставили въ този свѣтъ; че и оставили ли сж нѣкои слѣди?... Но кой ще ми обади? Кой ще ми даде отговори на тѣзи велики въпроси?... Всяко тукъ мълчи. Самъ старецътъ единъ, въ петѣкъ, съ требника въ ржка отговаря: земля еси и въ землю отидеши... Суета суетъ!

Спомямъ си думитѣ на Шекспира, вложени въ устата на Хамлета:

Великолѣпный Цезарь нынѣ прахъ и тлѣнь
И на поправку онъ истраченъ стѣнь

Живая глина землю потрясала,
А мертвая замазкой печки стала.

(Т. е. Великолѣпниятъ Цезарь сега е станжалъ прахъ и каль, употребенъ за да се поправятъ стѣни. Живата глина потресвала земята, а мъртва — тя станжала замазка за печка).

Всичко суета! Но нема тѣзи суета отива до тамъ, щото всичкитѣ слѣди на толкозъ масова дѣятелность да се свърши съ този безмълвенъ черепъ, стоящъ днесъ тукъ и ожидающъ молчитѣ да го издѣдѣтъ... Нима човѣкътъ, даже Цезарь, не оставя никаква друга дيريا отъ своя животъ и дѣятелность, освѣнъ да бѣде замазка на печка!... Не, това не може да бѣде... „Суетата“ не врѣди на великия прогресъ на човѣчеството... Духоветѣ и на тия черепи сигурно живѣятъ и се радватъ на новитѣ усвършенствования и прѣуспѣвания въ живота, направени за щастие на човѣческиятъ родъ... Тѣ сж доволни, че вече виждатъ чудеса, извършени въ България отъ половинъ столѣтие насамъ...

Влѣзохми въ черквицата. Старъ, въ прахъ и паяжина, този храмъ бѣше тоже запустенъ сѣкашъ нарочно, като че се е искало да се изсочи още повече суетата на всичко земно...

Калугеринътъ записа нѣколко имена... на покойни за поминание въ седмичнитѣ парастаси.

Единъ полунагъ, старъ послушникъ стоѣше вѣнъ отъ сградата. Не знамъ дали чакаше за да получи нѣкоя милостиня, която тукъ неволно пдва на ума всѣкому да даде; не знамъ. Но изъ срѣдъ нашата дружина се намѣрихъ доста щедри души...

Навѣрно тѣ си спомниха за смъртта...

О, смъртъ! ако не бѣше ти съ своето вѣчно зингло гърло да ни наумѣвашъ нашето врѣменство тукъ, въ този „юдоль печали,“ какъвъ ли ужасенъ звѣръ щѣше да се изроди отъ „подобieto Божие“!

И само тогазъ, когато ти се забавишъ да скръцнешъ съ неумолимия си жкъбъ — на увлѣклитѣ се въ шумния потокъ на животнитѣ облаги и блага; само когато ти ги оставишъ да пируватъ и буйствуватъ въ живота безъ да имъ драснешъ своето „мене, тебелъ, фарингъ;“ само когато допустнешъ да се захванхъ капичканията прѣдъ златния телець и търкаля-

нията въ локвата на грубитѣ наслади... тогазъ човѣкътъ се отдалечава най-много отъ това „божие подобие!“

О, смъртъ!

XVIII.

Въ постивидиѣ: Св. Лука и Св. Покровъ. — Старата постница. — Отецъ постничаръ и камбанката му. — Пещерата, въ която е живѣлъ Св. Иванъ и прѣпъхване прѣзъ тѣсното ѣ отверстие.

Сутринята на 5-й юлий ний се опжтихми за постницитѣ.

Вървимъ по истинска козья пѣтека, въ подножието на полунага, зумрудена чука; послѣ нахълтвами въ гористо и гжето сѣнчесто мѣсто; — стжпвами по каменаци, по които трѣбва да се държи доста твърдо крака за да не се подхлъзне...

Стигами въ постницата на Св. Лука. Тукъ има черковица на името на Св. Евангелистъ и Апостолъ Лука, съ много хубави византийски ликове. Сжщо е и находящата се надъ нея черковица на името — Покровъ Пресветия Богородици.

Поправена е черковата на Св. Евангелистъ Лука отъ единъ знаменитъ капжсжзинъ — Иванъ отъ Стара-Загора въ 1799. Този Иванъ, дѣдовъ Радевъ синъ, се скиталъ дълги години по горитѣ, билъ страшенъ даалня, но на старостъ се прибралъ тукъ, покалугерилъ се, взелъ монашеското име Игнатий, ходилъ на Божи гробъ и прѣкаралъ останялитѣ дни на живота си въ тѣзи Рилска Пустиня.¹⁸⁾ Както черковицитѣ, така и околнитѣ сградици се държатъ доста нехайно.

Тукъ въ тѣзи постница е живѣлъ въ най-ранното врѣме на своето послушничество и отецъ Неофитъ Рилски. Въ по-късно врѣме той си построилъ на сжщото тукъ мѣсто едно каменно и здраво обиталище съ нѣколко стаи и съ единъ чердакъ, който гледа на югъ къмъ гората и е надъ една овощна градинка. Това е било въ 1843 г. Отецъ Неофитъ назначавалъ тѣзи помѣщения за мѣнастирско училище; но до смъртта си той не далъ никому другиму ключа отъ туй негово обиталище. Веднѣжъ-дважъ въ седмицата, при хубаво врѣме, и при весело расположение духа, при хубави гостби въ сеферъ — тасчета той идвалъ тукъ, заседѣвалъ се дълго и само надвечеръ се връщалъ въ мѣнастиря.

Навѣрно въ врѣме на тѣзи си тукъ забави и развлѣченія отецъ Неофитъ е прѣкарвалъ прѣзъ ума си великитѣ моменти на труженническия си животъ и съ благодарностъ си

е спомнялъ подвигитѣ свои и на своя тезоимененъ събратъ съ сжщеврѣменно подвижничество—на Неофита Бозвели и на други знаменити заслужили на българската черкова, народностъ и книга... Отецъ Неофитъ е билъ човѣкъ съ вѣра, съ голѣма вѣра, съ голѣмо благочестие, съ пълно упование на Бога за бъдещето на България. Невѣрующій дѣецъ не можеше извърши грамаднитѣ му работи, не можеше разбуди толкозъ заспалъ свѣтъ, не можеше прѣодолѣ надъ тогавашнитѣ мѣхотни при отваряньето на толкозъ училища, при оплътванъето имъ, при снабдяванъето имъ съ учебни таблици и по-необходими книги... Невѣрующій не би се върнѣлъ слѣдъ подвигитѣ си въ свѣта да прѣкара послѣднитѣ дни на живота си тукъ... и да напише върху стѣната на живописното чардаче онова весело, оптимистично гръко-славянско стихотворение, което се свършва съ думитѣ:

Воитос то естѣ,
 Все можно понести,
 Воитос о Теосъ,
 Враговъ сломится носъ...

(Т. е. съ помощта на дано—всичко може се прѣнесе; съ помощта на Бога—на враговетѣ ще се слъзи носа).

Азъ мисля, че Светата Рилска Обителъ ще извърши единъ свой дългъ, ако побърза да промисли какъ да почете по-прилично паметта на великия монахъ... Тукъ ли въ постницата, въ самия ли манастиръ, но трѣбва да се дигне единъ достоенъ паметникъ за отца Неофита. А кога ще се издаде за него една прилична биография, единъ обширенъ очеркъ на неговата многозаслужила дѣятелность?...

Слѣдъ половина часъ вървежъ все по трудни, но занимателни, съ камъчета наржесени пѣтеки, ний се озовахми подъ Царевъ-Върхъ. Приближихми и старата постница, първоначалното и дългогодишно обиталище на Св. Отецъ.

Камбаната удари...

Отецъ Иосифъ, тукашнѣй постничаръ, намѣрилъ единъ сгоденъ случай за да чуки тѣзи камбанка, която съставлява едно цѣло събитие въ живота му.

Тя била подарена отъ Н. Ц. В. Княгинята. Той плакалъ отъ радостъ, когато донели въ манастиря това за него сокровище, този сега неговъ другаръ въ необятната самотия, срѣдъ която той живѣе отъ години. И сега, той скърби само за едно, че камбанарийката не отговаря на камбанката; първата не е

нито толкозъ красива, нито толкозъ солидна, нито толкозъ висока, колкото заслужвала камбанката и, главно, колкото се нему желало. „Че баремъ една боя да имаше тѣзи камбанарии!“ казва отецъ постничаръ и се утѣшава, че тозъ неговъ идеалъ скоро ще се осъществи. За сега това е една отъ главнитѣ и истински грижи на този въплно добродушенъ старецъ...

Отецъ постничаръ разказва съ умиление и голѣма почителностъ за посѣщението, което Нейно Царско Височество правила тукъ на старата отчова постница... Тя била извънредно снисходителна къмъ него, изслушвала го, съ благоговѣние ветхивала въ храма, въ пещерата, и прѣминавала прѣзъ тѣсното ѝ отверстие...

Съ слъзи на очи и съ едно видимо стѣснение, даже срамуване за извършившиятъ го, отецъ Иосифъ расправяше за единъ възмутителенъ случай. Нѣколко момчени, ученици отъ единъ ближенъ и единъ далеченъ голѣмъ градъ, дошли тѣдѣва на екскурсия. Малкитѣ туристи, види се, случайно поинакли въ станчката на отца Иосифа и като сж дирили чаша за пиење вода или кой-знае вече при какво отъ любопитство издирване, тѣ набарали и откарали едно малко на отца постничаръ имање, шестдесетъ лева, събрани тукъ отъ доброволни приноси, милостиня и записване имена...

Отецъ постничаръ се расплакалъ. Какъ да обленя и расправи тѣй за тѣзи случка? Какъ да увѣри той, че наистина паритѣ сж липсали именно така? Той считалъ себе си виноватъ въ нерадѣние, въ нехайство, въ опростаиванье...

Единъ отъ адютантитѣ на княгинята узналъ за това нещастие на постничаря и ѝ доложилъ. Тя заповѣдала веднага да се дадѣтъ на добрия калугеринъ три наполеона.

Отецъ Иосифъ билъ зарадванъ възъ отъ себе си. Той можелъ да внесе въ мѣнестирския ковчегъ тѣй мѣчно събираниѣ въ днешно врѣме благочестиви лепти.

Извънредно интересенъ типъ прѣдставлява отъ себе си този истински аскетъ... И физиономията му, и косата му, и носията му, и калимявката му, и обувкитѣ му издаватъ въ него единъ истински пустинникъ и постникъ. Пустинникътъ живѣе постоянно тукъ, неотлъчно отъ священното обиталище на Св. Отецъ, твърдѣ рѣдко слази въ мѣнастиря само за да си вземе хлѣбъ и нищо повече. Постникътъ си наготвя сегизь-тогизь малко постна гостница: бобець, лещица, зелище.... Той не

влага въ уста друго освенъ хлѣбецъ и нѣкое растително ястие. Единъ вѣренъ и прѣданъ вегетериянецъ...

Нѣкой пкть, зимѣ, когато снѣгъ затвори всички пктеки и бурята неумолкаема реве по цѣла недѣля, отецъ Иосифъ си остава тукъ, въ мѣнастиря не слази, човѣкъ не вижда, дума нѣкому не продумва освѣнъ молитвитѣ и пѣснопѣннията, които отправя къмъ Вѣчния и Вездѣщия. „Воспою Господу Богу моему — казваше той — дондеже есмъ.“

Разгледвами онова чудно обиталище на Св. Ивана Рилски. То е единъ величественъ, живописенъ и достоенъ за кистцата на художника кжтъ, настаненъ въ политѣ на Царевъ-Връхъ. Тукъ Св. Отецъ е живѣлъ десетина години.... Една пещера, съвѣмъ не страшна сега, длъжка, надъ нея виси грамадна скала. Единъ входъ и изходъ: входътъ широкъ, изходътъ тѣсенъ и доста мъченъ за излазянъе, ала съвѣмъ не така страшенъ и труденъ, както го прѣдставятъ въ въображеннето си, както си го мислятъ и онѣзи добродушни посѣтители, които идватъ тукъ и се готвятъ да го минжтъ.

Откакъ се прѣкрѣстихме въ черковицата и разгледахми нѣкои стари икони, надписи и пр., рекохми да споходимъ и самата пещера.

Отецъ постничаръ запали вощеничка и тръгнх съ насъ да ни освѣтлява пктя.

Въ самата пещера не е твърдѣ мрачно. Но щомъ се нареджтъ нѣколко души, вървящитѣ напрѣдъ и останклитѣ надирѣ закриватъ свѣтлината на входа и изхода. Тогазъ настава една значителна мрачина.

Мълчаливо вървѣше нашата дружина. И вощеничката на отца постничаря изгаснх... Полумракътъ се уголѣми.

Задъ мене чувамъ гласътъ на отца Иосифа:

— Недѣйте, госпожа! Не бива да се връщате.

— Ами че много тъмно. Азъ нищо не видж. Страхъ ме е.

— Нищо, нищо страшно нѣма, госпожа. Свети отецъ е живѣлъ тука саминичккъ.

— Страхъ ми е... съ растреперанъ гласъ вика доста свѣнливо и засрамено една отъ госпожитѣ въ нашата дружина.

— Не бива, не бива да се връщате, госпожа, — насърдчаваше я отецъ Иосифъ. Да ви кажж, ако се върнете. тѣзи ноцъ не можете заспа. Тогазъ ще бжде страха. Другитѣ ми-

нжли, виѣ не сте. Нейно Царско Височество Княгинята е минавала отъ тукъ и нѣколко пѣти...

Една въздишка на госпожата бѣше нейний отговоръ и тя върви съ върволицата, напизана и вече катеряща се къмъ тѣсния отворъ.

Въ това врѣме азъ изхвъркнахъ вече прѣзъ него. Слънцето силно печеше; но единъ вѣтрець расхлаждаше зелената морава, скалата и околността; една дървено кръсте скромно напомня светостта на тоя омаенъ кѣтъ; едно аязмо токо до кръста кани венчки изхвъркнжли прѣзъ отвора да се расхлаждѣтъ съ сръбване малко водица и съ поржване...

Единъ отъ другаритѣ подава рѣка на послѣднитѣ останжли за да искочѣтъ по-скоро отъ пещерата. Смутената госпожа излаза поблѣднѣла, съ видима обаче радостъ... Още една въздишка се истрѣгва отъ гърдитѣ ѣ.

— Сѣкашъ, казваше тя, нѣщо ми олекнѣ. Благодарѣ ти, Боже!

И нанстина, нѣщо като че ли по-леко става човѣку, като мине прѣзъ този отворъ, като дѣхне изъ дълбоко този чистъ, горски въздухъ, като сръбне тѣзи хладна, подсвѣжителна влага и се поржси съ нея. Вамъ е приятно, като стѣпвате по тѣзи мѣста, гдѣто е ходилъ светий отецъ; вамъ е още по-приятно, като ви казватъ, че венчко това се прави за здравье. Прибавете и чувството на задоволство, че сте минжли тѣй леко и лесно отвора, за който ви се приказвали, че е мженъ и труденъ...

Ний сми подъ Царевъ-Върхъ! Прѣди хилядо години, посочватъ ни, ей тамъ, на една отъ чукитѣ е застанѣлъ царъ Петръ и искалъ поне отъ далечъ да зарне свѣтлия ликъ на Светия Отецъ... Колко трѣбва да се е огорчавала неговата душа, гдѣто не е могѣлъ да се доближи до Свети Ивана. Споредъ прѣданieto, Св. Иванъ не се поддалъ на царевото желание да отиде при него... Българскиятъ царъ съ смирение се задоволилъ да погледне тамъ отгорѣ прѣзъ дима и пламѣнитѣ образа на Светия Чудотворецъ. Прѣзъ тѣхъ той получилъ благословението на Св. Ивана и си замнѣлъ... Какви душевни мжки е искалъ да стовари отъ свѣстѣта си царъ Петръ съ своето идване тукъ и да ли ги е стоварилъ поне отчасти... Ний не знаемъ. Азъ другадѣ загатнахъ по този непроникнѣтъ и неуясненъ още въпросъ за отношенията на Светия Рилецъ съ българския дворъ...

Слънцето си печеше непрѣстанно. Зумрудната чука надничаше надъ насъ, надничаше надъ тѣзи гѣста гора, надъ талазитѣ отъ зеленина и каменливитѣ сицеи, срѣдъ които бѣхми ний...

Опжтихми се прѣзъ този буенъ хрусталакъ, по непрестанната пътека на долу, къмъ Тиха-Рила.

Една хубава обѣда ни чакаше на „Студена-Чушма,“ подъ вѣковни борове, гдѣто лѣхътъ на единъ планински зефиръ никога не прѣстава...

XIX.

Въ канаскията.

Каква е тѣзи канаския?

Въ язика на Светата Рилска Обитель има изрази и думи, които най-напрѣдъ доста зачудватъ. Архондарици, дохяри, магери, икономѣ, имертиконъ, архондаражия, канаския, парусия, панагия, кация — това сж технически названия, всичкитѣ грѣцки и заети отъ свето-горскитѣ мѣнастири.¹⁹⁾ Рилскитѣ мѣнастирь за всичкитѣ си битови черти, наредби, служби и пр. е заелъ най-много отъ мѣнастиритѣ на Атонъ. Има даже документи, отъ които се доказва, че между Рилскитѣ мѣнастирь и Атонскитѣ Св. Пантеленмонъ (руски) сжществувалъ е договоръ за взаимни услуги и дохождане на калугери при случай на нужда. И понеже на Атонъ еллинската култура още воврѣме оно е могла да наложи своитѣ названия, тѣ сж прѣминали и тукъ, донесени отъ старцитѣ, които сж ходили тамъ за изучаване живота.

Канаскията е мѣнастирския специаленъ за купуване подарки и спомени дюгень. Канаския ще каже — малко панерче, въ което се носѣтъ брачни подарѣци. Тукъ се намѣрватъ иконки, шампици, кръстета, профорници, синци, броеници и пр.

И когато вий си посвѣршите посѣщенята и спохожданията, обязательни за единъ поклонникъ Светому Ивану Рилскому, изведиъжъ въ ушитѣ ви се случѣтъ порѣчкитѣ, правени вамъ на трѣгване отъ разни роднини, приятели, познаници:

— Хемъ, за мене, поне едно кръсте!

— Азъ искамъ една иконка...

— Броенички, една броеничка за мене...

Има канаския въ Света-Гора, има я и тукъ.

И вий питате за нея. Посочватъ ви я. Тя е отворена виняги, кога има много поклонници. Ако поклонници нѣма, тя стои заключена и се отваря по желанието на нѣкон, що искатъ да си купятъ нѣщо.

Вий отивате въ канаскията. Прѣди всичко дирите, питате за нѣщо, което да ви напомня мѣнастиря, самата свещенна обитель. И ще ви се да зърнете на първо мѣсто нѣкое албомче съ хубавитѣ и величественни видове на Великата Рилска Пустиня, съ фотографии на разнитѣ мѣнастирски сгради, черковки и пр. Но узнавате съ скръбъ, че за подобно нѣщо никой още не е помислилъ нито въ мѣнастиря, нито извънъ него. Нашитѣ фотографи, които сж готови да ви вадятъ колкото щете, видове на свѣтски дворци и фотографии на голѣмци, не сж се обезпокоили за това. Навѣрно и попаднхлий въ рждѣтъ на разбойници прѣди нѣколко години по тѣзи мѣста фотографътъ Ив. Карастояновъ тоже не е идвалъ тукъ за тѣзи цѣль.

А колко цѣнно е да имате тѣзи видове, тѣзи фотографии, да имате снимки отъ вътрѣшността на храмоветѣ и тѣхнитѣ по-изящни изображения!

Чувство на досада ви обхваща когато на питанията ви, получавате отрицателенъ отговоръ: „таквизъ работи не се дирятъ, господине!“

Таквизъ работи не се дирятъ. Видите ли! А какви се дирятъ? Нема не се купува много пкти каквото се прѣдлага? Нема и въ случая ще ме убѣждавате, че за да има прѣдложение трѣбва да има спросъ. Да, безспорно икономическо правило; но, повѣрвайте ме, дълги години това правило не ще прави пари въ работата на нашата книжовна, артистическа, художествена търговия. Повѣрвайте ме! Въ нея трѣбва да прѣдлагате... Който знае да прѣдлага, даже да натрапва, той продава. Тукъ правилото се обръща наопаки: за да има спросъ, трѣбва да има прѣдложение!

Чувство на досада ви обхваща още повече, като си спомните, че у насъ, уви, трудно, бавно, късно се сѣщамъ да оцѣнимъ нашето, да покажемъ нашето, да се въсхищавамъ отъ нашето... Пакъ чужденци ще трѣбва да дойдатъ за да ни извадятъ фотографии, снимки, картини както отъ природнитѣ хубости и забѣлжителности, пейзажи и видове, така и отъ светитѣ мѣста, храмове, сградици, икони и развалини... Ето ги

на, почтени туристи, въодушевени отъ похвална ревностъ да изучатъ всичко лично у насъ, учителитѣ фрерове отъ Пловдивскій „College Français,“ пътувайки апостолски, дошли сж прѣзъ Чепино тукъ, и съ пѣтническа фотографическа машинка снематъ... всичко, което тѣхната любознателностъ забѣлѣжи и което тѣхнитѣ изучаваня имъ подсказжтъ...

Види се за да се приготвжтъ албуми съ фотографии на видове и снимки отъ разни у насъ забѣлѣжителности ще трѣбва да се завземе пакъ нѣкой чужденецъ!

Питате: нѣма ли поне нѣкаква рѣчна работа, издѣлие на нѣкой монахъ съ надписъ, съ знакъ какъвъ годѣ, че е отъ Рилския Манастиръ? Пакъ нѣма.

Най-послѣ, нѣма ли що годѣ, какво и да било произведенїе мѣстно, което, по происхожданието си поне да ви напомня Св. Рилска Обитель.

Нѣма.

Все нѣма. Защото азъ се срамувамъ да ви кажж, че има едни желти кръстета дървени, които по направата си ви напомнжтъ нѣкои дѣтнски играчки. Седнжлъ нѣкой да си дѣла прѣчка, и дѣлалъ, дѣлалъ — наиздѣлалъ кръстета, наннвалъ ги на връвчица, потопилъ ги въ кукуряковъ сокъ въ нѣкое гърне... и туй-то! И грѣхота, и срамота!

Нищо нѣма.

Тогазъ вий се рѣшавате отъ нѣмай-каждѣ да купите онава, което ви се излага въ канаскїята: металчески кръстета, спнци, иконки, броеници, които можете си достави и въ кой-то и да било у насъ галантереенъ магазинъ.

Но вий купувате всички тѣзи „подарки“ и „спомени,“ защото въ ушитѣ ви пицжтъ възгласитѣ:

— Хемъ за мене поне едно кръсте!

— Азъ искамъ броенички!

XX.

На прощаване съ Светата Рилска Обитель.

Три дни стояхми въ тѣзи свещенна Обитель, която напустнжхъ съ отрада и горестъ.

Съ отрада. Защото, слѣдъ 25 години, азъ бѣхъ пакъ живъ да посѣтнж тѣзи славна българска светиня, която прѣзъ

едно цѣло тиешцелѣтие е била убѣжище на българскии езикъ, на българската народность, на православната ни вѣра. Прѣди 25 години! Тогазь и сега. Грамадна разлица. Тогазь и тукъ личеше извѣстенъ отпечатъкъ на турското робство; и тукъ имаше пандури и фесове, които напомняхъ насилственнии господарь на страната. Тогазь едва можеше да се мечтае това, което България достигъ така лесно, така ефтино, така скоро...

Съ отрада. Защото азъ посѣтихъ пакъ тѣзи знаменита Обитель, гдѣто въ най-тежкитѣ за българската народность врѣмена, вѣрата е била неннъ подслонъ. Тукъ въ най-чернитѣ дни на българскитѣ неволи, истезания, мъчения, разорения — молитви за спасение, освобождение и въскръсение сж се носили къмъ Всеомогущия Утѣшителъ. Тукъ, въ онова врѣме, когато великий страстотерпецъ — българскии народъ, безгласенъ, е носилъ вече кръста си къмъ Голгота, когато отъ веѣкхдѣ сж се чували виковегѣ: распни, распни его! когато го поили съ злъчка и оцетъ; когато го вече погребавали въ гроба, тукъ въ вишенѣето се възсѣлавали пѣснопѣнията: „воскресение твое!“

И тѣзи и подобнитѣ тѣмъ обращения, молитви, пѣснопѣния извикали въскръсението на погребената българска народность...

При това, тукъ е било едно срѣдище, една срѣща за българитѣ отъ всички кхтове на отечеството ни... Тукъ сънародници отъ Прилѣпъ и Добричъ, отъ Копривница и Сѣресѣ, отъ Сливенъ и Скопье, отъ Търново и Охридъ се срѣщали, приказвали си на единъ езикъ, размѣнявали своитѣ мисли, чувства, опасения, надежди, въдушевлявали се... и чакали...

Скромни, смиренни и слаби сж биле дѣйцитѣ, които сж работили тукъ, излѣзняли отъ тукъ, ходили и скитали се по цѣла България и се връщали пакъ тукъ!

Едни тайкомъ бѣлѣжали въ лѣтописи събитията съ междуметия и въздыхания; други не отишли по-далечъ отъ възнасяне молитви къмъ Бога; трети, по-будни, се опитвали на учения и проповѣди, които, впрочемъ, не прѣскачали мѣнастирскитѣ високи зидове; най-послѣ идхъ носителитѣ на тѣзи проповѣди извънъ Обительта — таксидиотитѣ и духовницитѣ — распроводени по разни села, паланки и градове.

Интересно явление, чини ми се, незабѣлѣжено до сега, но което струва забѣлѣзване, е, че гдѣто е стживалъ рилски проповѣдникъ, българщината е повече и повече крѣпнѣла

и вирѣяла. Въ всичкитѣ паланки, гдѣто е имало именно рилски и атонски духовници, гдѣто сж били разнасяни отъ тѣхъ чудотворнитѣ мощи, гдѣто тѣ сж отваряли по една келийка за учене дѣцата — българщината била яко запазена, патриотизмътъ повече развитъ и нравитѣ много повече чисти...

Но въ душата се вкрадва и струя отъ горестъ.

Отъ врѣме на освобождението Рилскій Мънастирь трѣгва къмъ пѣленъ упадъкъ. Той става повече и повече безжизненъ. Едва ли нѣкога той е бивалъ повече лишенъ отъ духовни сили, колкото напослѣдъкъ. Едва ли нѣкога на мънастирската пѣвница сж се чували повече прѣгракнжли гласове и въ великий храмъ се е чело повече невнятно и прѣзъ купъ-загрошъ. Едва ли нѣкога службата се е вършила съ по-малко теплота, благолѣпие и усърдие.

Между това, единъ мънастирь, особно единъ мънастирь като Рилскій, трѣбвало би да привлича, между прочимъ, съ своята пълна, благолѣпна, внушителна служба въ черкова. Той би трѣбвало да привлича съ своето стройно, съгласно, уредено и увлекающе душата хубаво черковно пѣние. Азъ поне бѣхъ желалъ, щото когато се говори у насъ за черковна служба, за черковно пѣние, да се повтаря едноврѣмешното: „така е въ Света Гора! Така е въ Рилскій Мънастирь... Е... идете въ Рилскій Мънастирь, че да чуете четене, че да чуete пѣние!“...

Сега!... Взематъ се обаче мѣрки за подобрѣнието на тѣзи слаби страни...

Гледахъ съ жалостъ на тѣзи апатични, безжизненни, до-ру отчаянни фигури, които влязяхъ и излязяхъ изъ Божий храмъ. Може би да е една моя лична иллюзия; но мене тѣ се прѣдставихъ като таквизъ. Сѣкантъ не сами се бѣхъ отказали тѣ отъ този грѣшенъ миръ.

Распитахъ за тѣзи видима апатия.

Посочихъ ми нѣколко несериозни причини, твърдѣ несериозни. Би казалъ нѣкой, причини излагани, не за оправданне, а като за подигравка. Тѣзи болка у тѣхъ била по изчезващето, до сегашно отдѣлно жителство; тѣзи апатия била прѣдъ видъ на прѣдстоящето, налагано общежитие. За напрѣдъ прѣставалъ таина на иеромонаситѣ: 4 оки муруна, 4 оки кафе, 6—10 оки захаръ, и пр. и пр. все годишно. Отъ учреждението на мънастиря никой не имъ се мѣсилъ въ вжт-

рѣшнѣи животъ; сега имъ се намѣсвали. Намѣсвалъ се Светия Синодъ... Св. Синодъ се рѣшилъ да се намѣси за да уреди колкото се може и смѣтки, и благодѣише, и дисциплина, и дѣятелность... Тогазъ?...

Не разбирахъ. И казахъ, че не разбирамъ.

Обеснявахъ ми. Отъ общежитието собствено никой не бѣга. Но тѣ знахъ, ожидаватъ, прѣдчувствуватъ неговий характеръ. При общежитието не щѣло да има сносна храна. Самостоятелностьта на мѣнастиря се погавала съ намѣсата на Св. Синодъ. За тѣхъ вече не оставатъ грижи за мѣнастиря, за урежданѣето, за напрѣдванѣето, за производителностьта му...

Но азъ и пакъ не разбирахъ. Храната въ общежитието ще бѣде таквазъ, каквато си я распоредятъ старѣитѣ, перомонаси, монаси. Нека взематъ мѣрки да бѣде добра. Колкото за самостоятелностьта на мѣнастиря, тя не се никакъ задѣва отъ това, че надъ смѣткитѣ му и надъ вѣнкашната дѣятелность се упражнява извѣстенъ контролъ...

Съ много благопожелания въ душата си азъ се распростихъ съ Светата Обитель...

Рилскѣи Мѣнастирь въ моитѣ очи е билъ виняги едно огнище на български духовни учители, просвѣтители, проповѣдници, едно убѣжище на нашитѣ языкъ и народность, едно хранилище на родното православие. Азъ му желяж да занеме и за напрѣдъ това мѣсто и да стане достоенъ за високитѣ почести и въ бѣдѣице. „Защото — каже Отецъ Неофитъ — той е единъ въ България достоенъ за всѣкакво внимание и уважение, като не прѣзиратъ и другитѣ.“

Той може да стане пакъ единъ разсадникъ на духовнитѣ свѣтлинѣи у насъ. Добрѣ уредени имотитѣ на мѣнастиря и употребени само и само на обителска нужда — тѣ ще дадѣтъ огромни доходи. Съ тѣзи доходи ще може да се настани едно хубаво, духовно училище, гѣщо повече — едно висше духовно училище. Тукъ може да се уреди една великолѣпна пѣвница, единъ хоръ, който да служи за практическа школа и да до-ставя пѣвци за цѣла България.

Ако до сега мнозина сж избѣгвали отъ мѣнастиря поради неуредбата му; нека за напрѣдъ мнозина да се привѣкѣтъ отъ чинностьта, реда, благодѣието, похвалното му устройство.

Ако до сега младитѣ послушници сж бивали вземани за военна служба, отъ гдѣто тѣ вече не сж се връщали, за напрѣдъ и

това не ще бжде. Послушникътъ, посветившиятъ се на иноческо служение нѣма вече да се взема за войникъ, за да има врѣме, възможностъ и присърдце да поработи надъ себе си, да се приготви за мѣнастирската служба, да служи на идеята...

Сега мѣнастирътъ е обѣрихтъ въ отдѣлна община. Никой нѣма право да се мѣси въ нейното имущественно управление, да я накара да продаде, което ѝ трѣбва, да купи, което не ѝ трѣбва. Това толкозь повече, че надъ нея има доброто око на единъ нелипценриятенъ, сигуренъ, безкористенъ контролъ — този на Св. Български Синодъ.

Стига само мѣнастирскитѣ старци да се въодушевятъ отъ завѣта — уставъ — на своя Отецъ Първоучитель — Светия Рилски Чудотворецъ.²⁰⁾ При проникванетоъ отъ това Отчево учение тѣ ще видятъ, че за доброто на мѣнастиря е да се приеме и общежитието, както за доброто на мѣнастиря е ни една пара да не се разнася безконтролно.

Само при сбжданието на тѣзи пожелания, при таквизъ бждѣщи условия, ще настане моментъ, когато отъ оградата и скалитѣ на тѣзи Обитель ще се понесатъ високо, орли — проповѣдници и ще разнасятъ на дълъжъ и на ширь по нашето отечество великото учение на Светия си патронъ.

И Светата Рилска Обитель, която е принесла неизмѣрими услуги въ минхлото за България, която е имала, прочее, дълбока причина за съществуване, ще оправдае своето поддържане и ще бжде за бждѣщи все така полезна за вѣрата ни, за язика ни, за народността ни.

25 юлий, 1898 год.
с. Марково.

С. С. Бобчевъ.

Бѣлѣжки къмъ Поклонението на Св. Рилска Обитель.

¹⁾ Слѣдъ свѣршване тѣзи ми пхтния впечатлѣния и сега при печатането имъ правѣ справка и узнавамъ, че Пречекъ е писалъ за с. Рила въ своето „Княжество България“ — гдѣто, като признава, че прѣди с. Рила е съществуваля градъ Стобъ, прибавя, че, гдѣто е с. Рила виждатъ се развалини, останяли отъ римско врѣме. Но г. Пречекъ нийдѣ не казва, че с. Рила е по-старо отъ Рилския Мѣнастирь. Той не можеше да каже това. Ако въ врѣме на римското владичество на Балканския Полуостровъ, тукъ, гдѣто е сега с. Рила, е имало нѣ-какво село или градъ, развалинитѣ на които личатъ, нѣма никакви

данни да се твърди, че то е съществувало въ българско време, преди или когато се е подигналъ Рилскій Манастирь...

²⁾ Описание Българскаго Священнаго Манастиря Рильскаго, составилъ Иеромонахъ Неофитъ Рылецъ. Издава Рилскій Манастирь. Софія, 1879, стр. 133.

³⁾ Описание, 50.

⁴⁾ Поради голѣмня интересъ, що прѣдставлява, особно за онова време, ний прѣвеждами тукъ изъ-цѣло отвѣтното писмо на Св. Иванъ Рилски, то гласи:

„Благочестивому самодержцу Болгарскаго скиитра царю Петру, убогийъ Иоаннъ. Прошеніе твое все исполнити неполезно намъ есть: обаче вѣры ради твоея и усердія, въ яже намъ ключимыхъ исполняемъ уже, и постычскія убо свѣди приемлю, злато же твое самъ имѣй: зѣло поврѣдятъ таковая иночествующихъ, наипаче же въ пустыхъ и неутишныхъ мѣстехъ пребывающихъ. Во что бо и потребуетъ тѣхъ той, иже хлѣба въ сытость никогда же приемляй, ниже самыя воды въ погашеніе жажды; намъ бо еже жити Христось, и еже умерти приобрѣтеніе. Твоей убо державѣ, и таковымъ сія ключима суть. Обаче ниже ты, діадимомъ обложенный, долженъ еси въ сихъ усладитися: речено бо есть, богатство аще течеть не прилагайте сердца. Аще бо и писано, держава царю богатство, но во оружія и воинства то истошавати, а не на своя сласти, ко убогимъ же паче и нищимъ, къ нагимъ и безкровнымъ. Тѣмже аще хочещи съ земнымъ и небесное наследовати царства, буди щедръ, якоже и отецъ нашъ небесный щедръ есть. Не уповай на неправду, и на восхищеніе не желай. Буди кротокъ же и тихъ и благопріступенъ ко всѣмъ, на всѣхъ отверсти твоя имѣя очи. Да проливается на всѣхъ твоего милованія масло. Да не увѣсть шуица что творить десница. Да исходить нищія радостни отъ твоея палаты. Князи же твои, похвалы на язицѣхъ да носятъ. Да сияеть свѣтлостію добродѣтелей твоя Баграница. Чада же твоя да суть въздыханія и слезы. Память же смертная да посѣщаетъ вину твою ужъ. Будущее же царство да мечтаетъ вѣдѣностію твоя мысли. Валийся подъ ногама матери твоея церкви. Припадай усердно, и верхъ прекланяй тоя первопрестолникумъ. Яко да Царь царствующихъ, и Господь господствующихъ, видѣвъ таковое твое усердіе, подастъ ти яже око не видѣ благая, и ухо неслыша, и на сердце чловѣку не взыдоша.“

⁵⁾ Храни постни.

⁶⁾ Описание, 18.

⁷⁾ Описание, 19.

⁸⁾ Тамъ-же, 18.

⁹⁾ Тамъ-же, 36. „Перви отъ гражданъ вину пришествія ихъ увѣдѣвши, молбу не мало о томъ, и мятежъ велий въ цародѣ сотвориша крамолящеса и которающе кучно со оиѣми, во еже не дати симъ никако же святаго изъ града изнести, но образомъ всяческимъ бездѣлни тѣхъ и безъ уснѣха паче во своя ихъ наки отелати веляще. Яко убо много сопротиворѣчию и несоставному отъ сюду гатканію между обоихъ, даже до триехъ нѣгдѣ дней о томъ уже бывшу, и брамоу же на

величество довольно совземлющейся отъ людей, яко даже и до судящихъ яже о вещи произыти сямъ. Приступаютъ обои кунно отъ согласія къ судии градскому, любоприетное ихъ о искоумъ реаръшити абіе. И убо царскимъ давшимся писаніемъ отъ прочествующихъ судящему, повелѣвающимъ оному скорѣйше дати пустыннымъ мужемъ пустыннаго свѣтилника Іоанна, дается тѣмъ отъ судящаго въ руки абіе¹²⁾ отъ многа желаемое или съкровище, всечестная богоноснаго рака и тако крамолѣ отъ сюду конецъ приѣмшей, любиприетное¹³⁾ отъ среди во обохъ разрѣшися. — Ний прѣводжами горнята цитата отъ „Описанието.“ Нека прибавимъ още, че нашитѣ съображения за причинитѣ на това „интернирванье“ моцитѣ на Св. Ивана ний исказахми на единъ твърдѣ вѣщъ питомецъ на Рилската Обитель и голѣмъ познавачъ на неговата история, на Отца Игнатия Рилски, единъ отъ редакторитѣ на „Церковний Прѣгледъ“ и редакторъ-издатель на „Свѣтъникъ.“ Отецъ Игнатій се съгласи съ нашето мнѣние. Той ни увѣри, че имало още данни, които ще го подкрѣпихъ. — Бѣхъ вече свѣршилъ статията си, когато получихъ „Церковенъ Прѣгледъ.“ кн. VIII т. г. гдѣто има статія: „По исторіята на Рилския Мънастирь.“ безъ подписъ. Тукъ се расправа, че въ 1852 год. когато рилски калугери били въ Руссия, питали ги: защо Св. Иванъ не е рачилъ да види царь Петра? — Отъ мънастиря се поискало писмо за освѣтление на калугеритѣ въ Руссия и въ него се казвало, между другото: „Отъ едно прѣданіе „древное.“ *изъ памти вѣка сохрѣняемо братиши светия обители.*“ Св. Иванъ не рачилъ да отиде при царя *„вни ради принадлежащу другому тарафу противу цареви и ради нѣкия ишия потрѣби,* т. е. не искалъ да се види съ него просто за туй, защото билъ отъ противната на царя партия.“ Тѣзи редове били написани въ писмо, коего „се називо и до сега у единъ нашъ книжовникъ.“ Сжщото прѣданіе съобщавалъ и священникъ Харалампи Дмитровъ, арх. намѣстникъ въ Дунница по думитѣ на уйка си Христо Златковъ Гръчевъ отъ с. Рила. Споредъ тѣзи думи: Св. Ивановитѣ баща билъ въ царския дворъ, а св. Иванъ е билъ въ войската. „Когато българскій царь Петръ поискалъ да се ожени за гъркиня и да введе грьцко влияние въ българскій царски домъ, имало хора, които се се противили на това, между които билъ и Св. Иванъ. Тѣзи партия, като била слаба не могла да надвие. Царь Петръ се оженилъ за Романовата дъщеря. И тогава вече се явило прѣслѣдваніе на противницитѣ, и които били заловени, били проведени на заточение, отъ които Св. Иванъ билъ проведень въ с. Скрино, при Бобошево, което тогава е служило като крѣпость и до днесъ се познаватъ развалинитѣ ѿ... Прѣданіето разказва, че Скринци гонили Св. Ивана. Може да сж го гонили като подозрѣно лице.“ — Авторътъ на тѣзи бѣлѣжка чувалъ сжщото прѣда не за отношеніето на Св. Ивана къмъ царь Петрови дворъ и отъ г-нъ Мане Марковъ Джумалия, който е живъ въ гр. Дунница.¹⁴⁾

¹⁰⁾ Мара, жената на Мурада, е сжщата Каломарья или Марья, дъщеря на сръбскій краль Деспота Георгия. Тя, споредъ о. Неофита,

не била майка, а мащеха на султанъ Мухамеда; (Опис. 38) при все това тя е занимавала положението на царска майка (валиде-султанъ), важно въ роднинско отношение, по прѣдание и обичай въ челяднии животъ на султанитѣ. Валиде-султанъ е играла и играе до днесъ голѣма роль, като общественно положение и важенъ институтъ. Трѣбва да поправимъ у отца Неофита само една историческа погрѣшка, Султанъ Мухамедъ I, наричанъ и познатъ въ исторіята повече подъ името Челеби или Мухамедъ Челеби, не е билъ синъ Мурадовъ, слѣдователно и синъ на Мара, негова мащеха, а е билъ внукъ Мурадовъ и синъ на Баязида Илджрхмъ, който наслѣди баща си въ огъня на Ковевската битка...

¹¹⁾ Ковчегътъ — въ който е билъ Св. Отець.

¹²⁾ Веднага.

¹³⁾ Прѣширията.

¹⁴⁾ Стр. 46 „Ц. Прѣгледъ,“ 98 г. мѣс. августъ.

¹⁵⁾ Надписътъ гласи буквално: „Во славу святія единосущія животворящія и нераздѣлныя Троици, Отца и Сына и Светаго Духа изобразися сей божественный и богоноснаго отца нашего Иоанна Рилскаго чудотворца, вживѣниемъ честнѣйшаго и благороднѣйшаго г-на Вулка Θεодоровича Чаликоглу, градоначалника Филиппополскаго, роденъ отъ Копривница и съпруги его госпожи Рады за душевное ихъ спасеніе и воспоминаніе при игуменѣ Г. Памфиліѣ и епитропѣ Г. Самуилѣ. Въ лѣто 1840 м. Септемврія 20.“

Други, както гласи надписътъ, „почтенороднии господари отъ с. Копривица—г. Найдень Бенювъ и съпруга его Лула, г. Петко Моравеновъ и съпруга его Симеона, г. Райко Моравеновъ и съпруга его Рада, г. Θεодоръ Димовъ и съпруга его Койка за душевное ихъ спасеніе и вѣчно воспоминаніе въ л. хр. 1844“ изобразили—„сїю страну“—сѣверната страна на храма.

¹⁶⁾ Въ една отъ тѣзи рѣкописни книги — Панигирикъ на Св. Иванъ Златоустъ, — на единъ листъ, но откъснѣтъ листъ намѣрихъ слѣдний надписъ, който не си спомнямъ да съмъ срѣщалъ нѣкъдѣ и за това го прѣписахъ буквално:

„Въ лѣто 1430 егда написаеся сїя книга тогда обладаху турки всея болгарскаго царства при послѣдняго императора великаго Иоанна Шишмана българскаго, който се би съ турки 30 години и убише го турки у градъ Самоковъ.“

По всичко се види, че този надписъ не е съврѣмененъ нито съ епохата, за която говори, нито съ епохата и правописа на прѣписвача на книгата. Обаче, той иди да потвърди както разказа на братия Миладиновци за послѣднитѣ битки и смъртъ на царъ Ивана Шишманъ (вижъ моята: История на българ. народъ, 1897 г. стр. 92), така и за едно прѣдание въ селата Петричъ, Поибрени и други въ Срѣдняя-Гора, за което ми е приказвалъ г. П. Карапетровъ. Послѣдний е писалъ по сѣкий въпросъ и въ сжщата смисель въ своитѣ хубави „Материяли за описваніе града Панагюрище“ (стр. 136).

¹⁷⁾ Разноски.

18) Въ описанието на Отецъ Неофита се срѣщатъ нѣколко интересни страници за живота и дѣянията на Отца Игнатия и единъ неговъ сестринъ синъ — тоже именуемъ Иоаннъ.

19) Тѣзи грѣцки думи се употрѣбаватъ доста често между братията: архондарици сѣ голѣмитѣ стаи, магери — готвачи, икономи — настоятели, мертиконъ — порция вино, архондараджия — настоятель на стаитѣ и за гоститѣ, канаския — дюгенче, парусия — поменавание имената при черковната служба, панагия — часть отъ просфората за името на Св. Богородица, кация — ржката съ тамьяна, съ която се кади.

20) Този завѣтъ е печатанъ, между прочимъ, въ обширното и цѣнно описание „Откъслекъ отъ исторіята на рилския манастиръ“ отъ Отецъ Игнатий Рилски (Виждь: Церковенъ Прѣгледъ за 1895 г.)

Изъ завѣта: 1. много несимешанне (средъжолбне)

2. отъбраве отъ свѣтовни дарове;

3. изъбраве милостини на велики

особи,

4. ~~уменство~~ ^{мемориална} ~~уменство~~ ^{уменство}

како мотивира ~~твое~~ ^{твое}

5. изъбраве на радужничитѣ

(вѣтъ, който ще мевенъ и радужъ;

6. да приумислатъ усомножитъ

7. да тисатъ отеческиятъ законъ и законъ

и да каже въ черк. мѣстна

8. да се бѣга отъ работата и да не

бѣга даромъ хитѣ;

9. да поучаватъ новопросветилъ бѣтъ.

народъ и да укрепятъ слабѣхъ вѣрванъ му.

ЮРИДИЧЕСКИ ПРЪГЛЕДЪ

ГОДИНА VII.

Юридически Пръгледъ прѣвъ 1899 г. ще издава по същата програма — веднѣжъ въ мѣсеца (освѣтъ юлий и августъ) въ размѣръ на 5—6 печатни коли.

Това списание съдържа:

I. Статии по гражданското, по наказателното право и по сѣдопроизводството. II. Статии по държавното, административното и финансово право и по политическата икономия. III. Материали и бѣлѣжки по обичайното право. IV. Кратки (по нѣкога обширни) отчети за по прочутитѣ у насъ и по чужбина углавни дѣла. V. Сѣдебна практика за нашитѣ сѣдливца изобщо, а особено по рѣшеніята на Върхов. Касаціоненъ и апелативнитѣ ни сѣдливца. VI. Разни вѣсти и бѣлѣжки пѣз сѣдебний, законодателенъ и държавенъ нашъ и чуждѣ животъ. VII. Нашия печатъ по сѣдебно-правнитѣ въпроси. VIII. Юридически книгописъ. IX. Общъ книгописъ.

ЦѣННАТА НА ЮР. ПРЪГЛЕДЪ: 12 лева годишно за въ България, 15 лева за извън България. На ученицитѣ и на абонатитѣ на Вѣлг. Сбирка „Юр. Пръгледъ“ се отстъпва по 10 лева, т. е. двѣтѣ списания вѣместо 22 л. за 20 л.

Всичко, което се отнася до *Юрид. Пръгледъ*: статии, пари, писма се испращатъ: До администрацията на „Юридически Пръгледъ“ Пловдивъ.

Всѣки желающъ може да си достави отъ администрацията ни всичкигѣ годишни течения на „Юр. Пръгледъ.“

Годишно течение „Юрид. Пръгледъ“ за 1893 год. 15 л.

Всѣко год. течение „Юр. Пр.“ за 1894, 95, 96, 97 и 98 г. по 12 л.

Който купи и петѣтѣ течения отетжаватъ му се за 55 л.

Който купи само течен. за 1894, 95, 96 и 97 г. ще плати 40 л.

Отстъпка се прави само на оубан, които си внесетъ прѣдварително въ администрацията стойността.

Пловдивъ, октомврий 1898 г.

Редакторъ С. С. Бобчевъ.

БЪЛГАРСКА СБИРКА

списание за книжнина и общественни знания,

излиза подъ редакцията на СТЕФАНА С. БОБЧЕВЪ

Год. V-та, кн. VII и VIII за м. м. септември и октомври иматъ слѣдующето съдържаніе:

I. С. С. Бобчевъ. Поклонение на Светата Рилска Обитель. II. Шелин. Утрѣ, стѣх. прѣв. Вл. Дамяновъ. III. П. Кисимовъ. Исторически работи. IV. Велко. Лудия цигуларъ. V. Лордъ Байронъ. Каниѣ, мистерия. Прѣв. К. Христовъ. VI. Церковоси. Есенни мотиви. Стихотворения. VII. Д. Т. Душановъ. Хомерово Одиссея. Пѣсень в. VIII. Малки очерки и разкази. 1. Лебераль, прик. отъ Щедрина, прѣв. Г. Ниявъ. 2. Хигиена, разк. отъ Катюль Мендеса, прѣв. К. В. 2. Бисерътъ на Толедо, отъ П. Мериме, прѣв. отъ френски А. В-ва. IX. Изъ книжницата и живота. I. Въ нашенско. За три мѣсеца. — Що сѣтливо, исплънало ни е далъ нашия общ. и книж. животъ? Наш. тек. животъ. — „Книж. Друж. въ Сръдецъ.“ — Ки. Др. „Чрсовѣта“ въ Ст-Загора. — Учитъ съюзъ. — Нашето „отровно“ вѣстникарство. — На Бъзлуджа. — Прехната на астер. на всъптаніето — Медиц. Юбилей. — Паметникъ Царю-Освободителю С. С. Бобчевъ II. На чужбина. Крайтъ на испано-американската война. — Прѣдложението на руский царъ за разоржаваніето. — Вятрѣшното положение въ Австрия, Франция, Германия и Италия. Черневъ. — X. Книжонисъ. I. Рецензии. 1. Н. Начевъ. Витовници, (рецен. Чилингировъ). — 2. Българ. литература, отъ Маринополски Д. II. Нови книги. III. Нови списания. XI. Малки вѣсти. — 1. Българско археологическо дружество — 2. Учебници за основнитъ училища. — 3. Писацки у насъ. — 4. България въ чуждитъ печатъ. — 5. Юбилей — Графъ Л. Н. Толстой. — 6. Некролози. — XII. Обявления на коридитъ.

I. Ст. Михайловски. Сатири и ениграми. II. Ст. С. Бобчевъ. Поклонение на Светата Рилска Обитель. (Продълж. отъ книжка VII и край). III. П. Кисимовъ. Исторически работи. IV. Неспаловъ. Единъ забравенъ подвигъ. V. Н. Т. П-въ. Водачитъ на либералната партия въ Англия. VI. К. Б. Полаувайте се отъ живота. Прѣв. отъ руска. VII. Церковоси. Есенни мотиви. Стихотворение. VIII. П. Деборовъ. Цѣлъ въ историята. IX. Малки очерки и разкази. 1. Събудилъ се, отъ Руссакъ, пр. Д. Златинъ. 2. Музикалниятъ. Хужореска отъ М. Вюда, прѣв. Дръ Д. X. П. X. Изъ книжницата и живота. — Въ нашенско. Невъзможни портрети на избираеми. — Освещението на Бълг. църква въ Цариградъ. — Изборитъ на 6 септ. — Търговско-проишленъ извей и занаятчийски конкурсъ; каваджитъ — Желѣзница Девица. — Прѣдстоещео откритие на Н. Събрание. — Книжовни. XI. Книжонисъ I. Отзиви за книги. — Начала отъ Минералогия и Геология. V. — Зоология за горнитъ классове на сръднитъ училища V. — Нова рецензия на „Подъ Игото.“ „Ист.“ — Изднорководство върху устройството на училищ. градини. X. — II. Нови списания. — III Нови книги. XII. Малки вѣсти и бълѣжки. — 1. Пѣсни на кримскитъ българи — 2. Иванъ Вацовъ въ чуждитъ литератури. — 3. Управлението на бълг. книж. дружество. — 4. Высшето училище. — 5. Библиотека за прочитъ. XIII. Обявления.

Продължава се подписката на „Бълг. Сбирка“ за тѣзи
1898 година съ прѣдплата 10 лева.